

Editör

Doç. Dr. Rıfat IŞIK

gece
kitaplığı

**Filoloji
Alanında
Uluslararası
Araştırmalar ve
Değerlendirmeler**

**Ekim
2025**

Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • Eda Altunel

Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Gece Kitaplığı

Birinci Basım / First Edition • © Ekim 2025

ISBN • 978-625-388-822-0

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Gece Kitaplığı'na aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz. The right to publish this book belongs to Gece Kitaplığı. Citation can not be shown without the source, reproduced in any way without permission.

Gece Kitaplığı / Gece Kitaplığı

Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak

Ümit Apt No: 22/A Çankaya/ANKARA

Telefon / Phone: 0312 384 80 40

web: www.gecekitapligi.com

e-mail: gecekitapligi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume

Sertifika / Certificate No: 42488

FİLOLOJİ ALANINDA
ULUSLARARASI
ARAŞTIRMALAR VE
DEĞERLENDİRMELER

EDİTÖR

DOÇ. DR. RIFAT IŞIK

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1

**MÜELLİFİ MUHAMMED B. ŞÂHKULU OLAN BİR YÛSUF İLE
ZELİHA'NIN DEĞERLER EĞİTİMİNDE "SABİR DEĞERİ"
ODAKLI İNCELENMESİ**

Saniye Rukiye DERE—1

Bölüm 2

**MİLLÎ KÜTÜPHANE ESKİŞEHİR İL HALK KÜTÜPHANESİ
KOLEKSİYONU 26 HK 860/8 NUMARADA KAYITLI
MUHTASAR GARİB-NÂME NÜSHASI ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME**

Erdem SARIKAYA—19

Bölüm 3

**TÜRKÇENİN EKONOMİK GÜCÜ: DİL PLANLAMASI VE
KALKINMA**

Ali KOÇ, Samet ASLAN—43

Bölüm 3

**ŞAVAKLI TÜRKMENLERDE GÖÇER HAYVANCILIK ADLI
ESERİ BAĞLAMINDA MUSTAFA MUHTAR KUTLU'NUN
ETNOGRAFİK YAKLAŞIMI**

Sibel TAŞ—61

Bölüm 1

**MÜELLİFİ MUHAMMED B. ŞÂHKULU OLAN
BİR YÛSUF İLE ZELİHA'NIN DEĞERLER
EĞİTİMİNDE "SABIR DEĞERİ" ODAKLI
İNCELENMESİ¹**

Saniye Rukiye DERE²

¹ Bu çalışma, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi'nde Prof. Dr. Seyfullah KORKMAZ danışmanlığında yönetilen Saniye Rukiye DERE tarafından hazırlanan "Muhammed B. Şâhkulu-Yûsuf u Zeliâ (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım) adlı doktora tezin-den üretilmiştir.

² Bağımsız araştırmacı, rukiyeoner.erten@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0004-5280-3080>

GİRİŞ

1.Değer Kavramı Hakkında

Değer sözcüğü, bir şeyin kıymetini belirlemeye yarayan ölçü anlamına gelmektedir. “Değmek” kökünden türemiştir. Terim olarak değer kavramı nesneleri, insanları, duyguları, düşünceleri ve hareketleri hoşla giden veya gitmeyen, istenilen veya istenmeyen tutumları kapsamaktadır. Ahlâkî bir kavram olarak değer, kişinin içinde bulunduğu toplumun ilkeleri, inançları ve kuralları olarak tanımlanmaktadır. Sevgi, saygı, yardımseverlik, adalet, güzel ahlâk gibi kavramlar insanı insan yapan değerlerdir (Şimşek, 2021, s. 329). Kur’ân-ı Kerîm’in de en temel unsuru ahlâktır. Kur’ân-ı Kerîm’de insanların temel ahlâkî değerler üzerinden iyi yola sevk edildiği görülmektedir.

Bireylerin huzur içerisinde hayatlarını idâme ettirebilmeleri ve daha kaliteli bir yaşam sürebilmeleri için birtakım değerlere ihtiyaçları vardır. Değerler bu bağlamda bireysel değerler ve toplumsal değerler olarak iki grupta incelenebilir. Bireysel ve toplumsal yargılar, örf ve adetler, kültürel oluşumlar değerlerin meydana gelmesinde etkili olan ve onları besleyen önemli kaynaklardır. Değerleri topluma bilinçli ve uygulamalı bir biçimde aktarmak gerekmektedir. Kendi değerlerinin farkında olan, içinde bulunduğu toplumun değerlerinin farkında olan ve bu değerler doğrultusunda yaşayan bireyler bu sürecin öznesi konumundadır. Hayata pozitif bir pencereden bakabilmek ancak temeli sağlam olan değer dinamikleri ile mümkündür. Bu değer dinamikleri sevgi, saygı, hoşgörü ile varlığını devam ettirmekte ve ayakta durmaktadır.

Toplum huzurunun istikrârı yine o toplumun sahip olduğu değerler doğrultusunda sağlanmaktadır. Toplumun temel yapısını oluşturduğunu söyleyebileceğimiz kök değerler, bireylerin toplum içerisindeki varlığını ve toplumun devamlılığını sağlayabilmesi için gerekli olan yegâne unsurlardır. Aynı zamanda toplumun temel yapısının korunması için birtakım maddî güçlere ihtiyaç vardır. Bu güç unsurları sayesinde toplum sürekliliğini muhâfaza etmektedir. Refâh ve huzur için gerekli olan bu maddî gücün yanı sıra değerlerin yanı sıra birtakım manevî değerlere de sahip olmak, bu değerleri korumak ve yaşatmak gerekmektedir. Sahip olunan değerlerin sonraki nesillere aktarılması formal ve informal eğitim sürecinde gerçekleşmektedir.

Değerlerin öğretilmesi ve eğitilmesi çocukluk döneminin ilk yıllarında aile içinde başlar. Çocuğun ilk sosyal çevre deneyimi ailesinde gerçekleşir. Hayatı ailesi aracılığıyla öğrenen çocuk, değerleri de ailesi sayesinde kazanmaktadır. Bu süreçte değerlerin öğretilmesi ve kazandırılması aile içi davranışlarla desteklenmelidir. Bilhassa aile içinde fertler ve tutumları çocuklar için ahlâkî olarak bir rol model teşkil eder. Aksi halde teorik değer bilgilerinin yaşamsal boyutta karşılığını görmek pek mümkün olmayabilir. Bu yüzden ailenin değerleri, tavır ve tutumları

çocuğun değerler eğitimi kavraması ve yaşamına aktarması açısından son derece önemlidir. Zîrâ karakter ve değerler bu çerçevede şekillenir. Bunun yanı sıra değerler eğitimi sürecinin önemli bir parçasını da okulda verilen eğitim oluşturmaktadır. Okullarda verilen eğitim, kültürel değerlerin bireylere iletilmesinde önemli bir role sahiptir. Eğitimin icrâ edildiği bu kurumların, değerleri öğretmek, ahlâkî ve toplumsal pek çok değeri öğrencilere kazandırmak, öğrencileri bu öğretiler doğrultuda yönlendirmek, kişisel gelişimlerine katkı sağlamak gibi sınırları tam mânâsıyla çizilmemiş birtakım görevleri bulunmaktadır. Dolayısıyla bireylerin değerleri yaşamlarına aktarabilmeleri açısından okullarda verilen eğitim elzemdir.

Değerlerin gelecek kuşaklara aktarılmasında edebî ürünlerin büyük bir işleve sahiptir. Nitekim bu ürünler toplumun edebî, kültürel, dinî-ahlâkî, sosyal, siyasî, ekonomik vb. maddî ve manevî pek çok öğretiyi bünyesinde bulundurması ve toplumu aydınlatması itibarıyla büyük bir önem arz etmektedir. Bu yüzdendir ki değerler için, bulundukları toplumun hafızası ve nesiller arası kültürel aktarım aracıdır, denilebilir. Bireylerin duygu ve düşünceleri doğrultusunda yeniden vücûda getirilen eserler, bireylerin ve toplumun değer yargılarının farkına varılmasına imkân vermektedir. Dolayısıyla bireysel ve toplumsal gelişime katkı sağlayan değerler mevzûnda edebî eserlerin toplum yaşamının doğrudan bir parçası olduğu görülmektedir. Edebî eserleri vücûda getiren sanatçılar bulundukları toplumun değer yargılarını eserleri sayesinde okuyucuya nakleder. Okuyucular da değerlere bu vasıtayla erişmiş olur. Bu türden eserler incelendiğinde asl olanın “insan ve değerler” olduğu görülmektedir. Buna binâen, Yûsuf ile Zeliha hikâyesinin yer aldığı nüshada değerler, bireylerin adaleti rehber edinmesiyle, yardımseverliğin hikmetinin bilinmesiyle, dostluk ve dürüstlük kavramının saygı ve sevgi çerçevesinde anılmasıyla hem bu dünyada hem de ahirette refâha ulaşılacağı hikâyeler aracılığıyla aktarılmaktadır. Bu vasıflarla bezenmiş bireyler ve bu bireylerin yaşadığı toplumlar kültürel değerlerin pozitif taşıyıcısıdır. Hz. Yûsuf’un hayatından rivâyet edilen ana hikâyeler ve hikâyelerde o dönem insanların değer yargılarını yansıtan iletiler yer almakta ve okuyana bu doğrultuda tembihlerde bulunmaktadır.

Çalışmamızda söz konusu değerlerin Yûsuf ile Zeliha hikâyesinde nasıl geçtiği gösterilmektedir. Hülâsa kültürel değerlerin yer aldığı eserde bu değerlerin bizlere nasıl aktarıldığı ve toplumda bulunan her bireyin bu değerlere saygı gösterip sahip çıkmasının gerekliliği ifade edilmektedir. Elimizdeki nüshada tespit edilen değerler şunlardır: Adalet değeri, dostluk değeri, dürüstlük değeri, öz denetim değeri, sabır değeri, saygı değeri, sevgi değeri, sorumluluk değeri ve yardımseverlik değeri.

Adalet Değeri: Adl sözcüğü doğru olmak, doğru davranmak, doğruluk ve adalet ile ilgili kavramları karşılamaktadır. Yûsuf ile Zeliha'da adalet

kavramını, Hazret-i Resûl'ün yanına gelen kimselere verdiği öğütlerde görmekteyiz:

“Her nesne ki sana hoş gelir başkalarına da onu veresin. Kimseden saklamayasın. Bir nesne ki nefesine zor gelir. O zor nesneyi başkalarına yükletme. Ne ki kendine sanırsan senden başkasına onu sanasın. Nefsine elinin altındakilere adalet edesin. Kimseye yönelmeyesin. Dünyasından dolayı halka hürmet kılmayasın. Fakirlere yüz çevirmeyesin. Tevâzu edesin. Ekmeğini yalnız yemeyesin. Evinde pişenden komşularına veresin. Komşularından biri fukara olsa aç ve ihtiyaç sahibi olsa onun karnını doyurasın. O fakiri aç bırakmayasın (YZ-192a).”

Dostluk Değeri: Dostluk sözcüğü sevilen, güvenilen kimse; düşmanın karşıtı anlamlarına gelmektedir. Yûsuf ile Zeliha'da, Hz. Yakup ile Hz. Yûsuf'un ilişkisinde bu kavramın dostluk mânâsına gelecek şekilde kullanıldığı görölmektedir:

“**Rivâyet:** Yûsuf'un kardeşleri birbirlerine babamız gönlünde Yûsuf'u hepimizden farklı sever, dediler. Gerçek şu ki babamız apaçık bir yanlgı içindedir¹ Yakup'un Yûsuf'a olan dostluğu güzelliğinden dolayı değil idi. Muhtemel ki Allâh katında kabul görmekten dolayı idi. O hâlde Yûsuf'un kardeşleri dediler: ‘Uzun zamandır babamız Yûsuf'u bizden farklı sever ve bize fazlalık gözüyle bakar.’ O hâlde Allâhu Teâlâ dedi: ‘Dostluk farklı sevmek ile değildir. Belki lûtfü haktır. Dilersem veririm ve dilemezsem vermem. Yedhul men-yeşâufî rahmetihî’ (YZ-71a).”

Dürüstlük Değeri: Sözünde ve hareketlerinde doğruluktan yana davranan kimseler için kullanılmaktadır. Yûsuf ile Zeliha'da dürüstlük kavramı, Hz. Yûsuf'un doğruluktan ayrılmayarak kardeşlerine rüyasından bahsettiği hâdisede görölmektedir:

“**Rivâyet:** Aksi şöyledir ki, kardeşleri annelerinden düş haberini duydular. Yûsuf'un yanına toplandılar. Hepsı birlik olup dediler: ‘Sen bizim kardeşimizsin ve kıymetlimizsin ve kardeşlik odur ki memnun etsin ve derdinde dahi bulunalım. Sen bir düş görmüşsün o düşü bize söyleyiver. Eğer sevince sebep ise biz de sevinelim ve Allâh'tan lûtûf isteyelim ve eğer çile sebebi ise ağlayalım ve inleyelim. Allâhu Teâlâ'dan o çileyi senden def etmesini dileyelim’ dedi. Yûsuf karşlarında

¹ Kur’ân, Yûsuf, 12/8

aciz ve memnun oldu. Ne demeli ve ne söylemeli. Öyle hayrete düşmüş dedi ki: ‘Eğer görmedim dersem yalan söylemiş olurum ve mümin kimselere yalan söylemek yakışmaz. Öyle ki peygamber (s.a.v.) buyurmuştur: ‘El-mü’min la yetme’u ‘ale’l-kezibi’ Eğer görmedim dersem babama âsî davranmış olurum ve âsî olan kimse cennet kokusu bile alamaz.’ Öyle ki Yûsuf dedi: ‘Allâhu Teâlâ’nın emrini tutup yalan söylemeyeyim. Eğer babamın sözüne karşı gelirsem bunlar bana bir hile yaparlar. Allâhu Teâlâ’nın yardımı ve lütfü yetişir. Onun emrini tuttuğum için ben fukarayı esirgeyip lûtûf ve ihsân eyleyip beni kardeşlerimin hilesinden kurtarır’ (YZ-69b-70a-70b).”

Karşılaştığımız bir diğer dürüstlük örneğini de Hz. Yûsuf’u kendisinin yemediğini söyleyen kurt göstermektedir:

“**Rivâyet:** Yakup kurda dedi: ‘Benim Yûsufumu niçin yedün ve onun nazlı tenine nasıl acımayıp dişledin?’ Kurt ağzını açıp dedi: ‘Yâ Allâh’ın peygamberi sendeki dürüstlük elbisesi hakkı için Yûsuf’u ben yemedim. Sen bilirsin ki bize peygamberlerin eti haramdır.’ Öyle ki Yakup dedi: ‘Bu ağzın neden kan olmuştur?’ Kurt dedi: ‘Ya Allâh’ın peygamberi bunlar benim ağzıma kan sürdüler ve beni suçlayıp hakkımda iftirada bulundular.’ (YZ-24b).”

Bu değer Hz. Yûsuf ve kurt üzerinden sembolize edilerek doğruluk ve dürüstlüğün insanın hem öz benliğine hem çevresine karşı sergilediği tutumun ahlâkî boyutunu göstermektedir. Bu ahlâkî niteliklerin varlığı insanı sadece dünyevî olarak değil Hak nezdinde de yüceltmektedir.

Öz Denetim Değeri: Kişinin birtakım heves ve arzuları doğrultusunda davranışlarını ve tepkilerini kontrol edebilme yetkinliği olarak tanımlanan öz denetim kavramı Yûsuf ile Zeliha’da, Mâlik’in Hz. Yûsuf’u birkaç akçe uğruna sattıktan sonra yaşadığı pişmanlıkta görülmektedir:

“Mâlik’in Yûsuf’u kat’iyen güzelliğinde ve olgunluğunda tamam gördüğü yok idi. Çünkü Yûsuf’u sattı ve değerini aldı. Evine gitti. Mâlik geriye dönüp Yûsuf’a baktı ve yüzünün güzelliğini gördü. Kat’iyen ömründe bu kadar güzel bir yüz görmemiş idi. Öyle ki Yûsuf’u sattığına hayıflandı. İnleyip ağladı. Nasıl aldandım diye matem tuttu. Bu kadar güzel yüzlüyü sattım da karşılığında kirli dünyâyı satın aldım, dedi. Mümin kimseler bile öyle ki dünyâ meydanında dinlerini dünyâlarına değiştirirler ve karşılığında kirli dünyâyı kabul ederler. Allâh’ın dinini yüzü güzelde

görmemişlerdir. Öyle ki yarın olduğunda dinlerini yüzü güzelde görürler ki karşılardan uçup gider. Öyle ki dinlerini dünyâya değişen kimseler yaptıklarına pişman olup feryat ederler (YZ-184b-185a).”

Saygı Değeri: Bir kimseye, bir şeye karşı değerinden, kutsallığından veya başka sebeplerden dolayı özenli davranmak mânâsına gelir. Yûsuf ile Zeliha'da, halkın Hz. Yûsuf'a hürmet duyması neticesinde oluşan hâl ve tavırlar saygı ifadesini göstermektedir:

“**İşaret:** Bütün herkes Yûsuf'u almak istedi. Kıymetli idi. Kimse alamadı. Fakat Azîz satın aldı ve Azîz'in nasibi imiş. Allâh Kelâmında şöyle buyurur: “Muhakkak ki Allâh satın aldı.”² **Rivâyet:** Azîz Mısır'a ulaştı. Öyle ki Mısır'ın azizi emretti. Halıyı süslediler. Kapının önünde büyük bir alan var idi. Süpürtüp sulattılar ve tertemiz ettiler ve altından bir iskemle koydular. Mısır'ın azizi çıkıp üzerine oturdu. Mâlik'e haber yolladı. Biz de onu almak isteriz diye. O Yahûdi kulu getirsin, dedi. Mâlik bu haberi duydu. Yûsuf'u alıp o alanın orta yerine geldi ve altından bir iskemle üzerine Yûsuf'u oturttu (YZ-169b-170a).”

Kabir ziyareti gerek İslâm toplumlarında gerek Türk toplum yaşamında kendine yer edinmiş bir dinî ritüeldir. Hz. Yûsuf'un saygı nişânesi olarak annesinin kabrini görünce orada durduğu ve annesine dert yandığını görülmektedir:

“Oysaki annesinin kabri oraya yakın idi. Yûsuf'un gözü yol üzerinde kabre takıldı. Deveden atlayıp annesinin kabrine indi. Kabri sıkı sıkı kucakladı. Yüzünü toprağa sürdü. Feryat etti, inledi, ağladı (YZ-149b).”

Bir diğer saygı örneği de beytü'l-makdis padişahı ve halkının Hz. Yûsuf'a olan tavrında görülmektedir:

“Yûsuf: ‘Gece beni düşününüzde görüp geldiniz’ dedi. Bu bey de: ‘Nasıl bildin?’ dedi. Yûsuf da: ‘Sana düşünde haber veren bana da haber verdi.’ Öyle ki bu bey kervanı şehre getirdi. Kendi sarayında Mâlik ve Yûsuf'a yer hazırladı. Diğer kervan halkını da misafir etti ve ağırladı. Yûsuf halkın önüne geldi. Bu bey tahttan indi. Yûsuf'a karşı alçak gönüllülük eyledi ve hürmet etti. Kendi yanında tahta geçirdi. (YZ-155b-156a).”

Sevgi Değeri: Yûsuf ile Zeliha hikâyesinin özü sevgiye dayanmaktadır. Yûsuf ile Zeliha'da bu değeri Hz. Yakup'un Hz. Yûsuf'a

² Kur'ân, Tevbe, 9/111

olan sevgisinde, Hz. Yûsuf'un babasına, annesine ve kardeşlerine olan sevgisinde görmekteyiz. Aynı zamanda Hz. Yûsuf'un kaderini tayin eden duygunun kaynağı olarak da gösterilebilir. Hz. Yakup'un Hz. Yûsuf'a olan bağlılığı, Hak katında Hz. Yakup'un sınanmasıyla karşılık bulmuştur. Hz. Yakup'un gönlünün Hz. Yûsuf'a mühürlendiğini gören Allâhu Teâlâ Hz. Yûsuf'un kardeşlerini vasıta kılarak Hz. Yakup'un içine ateş düşürmüştür.

Hz. Yakup'un Hz. Yûsuf'u diğer evlatlarından farklı görmesi kardeşler arasından fesata sebep olmuş ve böylece kardeşleri Hz. Yûsuf'u ortadan kaldırma girişiminde bulunmuştur. Bu hâdisenin sebebi, Hz. Yakup'un Hz. Yûsuf'a hem hâl diliyle hem kâl diliyle yaklaşırken diğer evlatlarına yalnızca kâl diliyle yaklaşmasıdır. İşte bu duygunun yapıcı etkilerinin yanı sıra yıkıcı etkilerinin de olduğu gözler önüne serilmektedir.

“Yakup dedi: ‘Ey babasının canı! Sana Allâhu Teâlâ bir memleket ve valilik makamı versin ve dünyânın hükümdârı olasin.’ Kardeşleri bu sözleri duydular. Gönülleri Yûsuf'a karşı nefretle doldu ve kıskandılar. Akşam olunca eve geldiler. Yûsuf'un düşünden bahsedip birbirlerini haberdâr ettiler. Oysa Yakup'un eşleri de başından beri düşten haberdârdı. Bunların nefreti ve kıskançlığı daha da arttı. Eğer babamızın düş tabiri gerçekleşirse öyle ki Yûsuf hepimizi zapteder ve ona köle oluruz ve bu yüzden hileye ve katletmeye bir çare bulmak gerek, dediler. **Nükteli söz:** Yûsuf'un kardeşleri Yakup'un Yûsuf'a olan alâkasını, ihsânını ve lütûf fazlalığını gördü. Onun için ona hile yapmaya karar verdiler ve onu yok etmeye kastettiler (YZ-96b-97a).”

İnsanoğlu fitratı gereği olumlu ve olumsuz pek çok hissiyatı benliğinde taşımaktadır. Bu sayede tek tek parçalardan bir bütünü meydana getirmektedir. Bir kimseye sevgi ile bağlanmanın kaçınılmaz sonu olan aşktan burada bahsetmekte fayda görmekteyiz. Zîrâ âşk, Yûsuf ile Zeliha hikâyesine yön veren güçlü duygulardan birisidir. Zeliha'nın Hz. Yûsuf'a karşı beslediği âşk, bir halk anlatı geleneği olarak “rüyada görerek âşık olma” motifi ile karşımıza çıkmaktadır:

“**Zeliha'nın hikâyesi şu şekildedir:** Zeliha Mağrip padişâhının kızıdır. Babasının adı Taymûs b. Tâvûs b. ‘Alkame’dir. Zeliha dokuz yaşındayken düşünde Yûsuf'u görür. Akli başından gider. Feryat figan eder. Dadıları sorar. ‘Sana ne oldu ki böyle feryad edersin?’ Dedi ki: ‘Düşümde bir güzel yüzlü gördüm. Ona tutuldum. Bende gönül rahatlığı bırakmadı’ (YZ-170b-171a).”

Sorumluluk Değeri: Ahlâkî ve toplumsal değerler açısından insanların sadece kendisine karşı değil içinde bulunduğu topluma karşı da birtakım sorumlulukları vardır. Toplumu oluşturan bireyler bu çerçevede bir halkının zincirleri gibi birbirine bağlıdır. Sorumluluk bilinçli olma meselesidir. Bu bilince erişen bireyler bu doğrultuda hareket eder ve yaşamlarını sürdürürler. Bu yüzden denilebilir ki, toplumu oluşturan bireyleri birbirinden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Yûsuf ile Zeliha'da sorumluluk değerini, Hz. Yakup'un Hz. Yûsuf'u kardeşlerine ısmarlaması hâdisesinde yani emanet etmesinde sorumluluğunu onlara vermesinde görmekteyiz. Fakat Hz. Yakup'un evlatları, emanete sahip çıkmaktan ziyâde Hz. Yûsuf'u hayattan koparma gayesiyle sorumluluk bilinci dışında davranmışlardır. Kıssada “Allâh'a ısmarlamak” deyimini geçmekte ve Allâh'a emanette ferahlık halka emanette ise ihanet vardır:

“İşâret: Bilmelisin ki o nesneyi Allâh'a teslim edersen hazır bulursun. Fakat o nesneyi halka teslim edersen kaybedersin. Şöyle ki Yakup Yûsuf'u elinden tutup kardeşlerine teslim etti ve her birisinden söz ve yemin aldı. ‘Yûsuf'a dikkat edesiniz’ (YZ-87a).”

Yardıms severlik Değeri: Herhangi bir kimseye veya herhangi bir canlıya, karşılık beklemezsizin yardım etme anlamına gelmektedir. Yûsuf ile Zeliha'da bu değeri, muhtaç kimselere yardım etmenin gerekliliği şeklinde görmekteyiz. Bu yardımlar vasıtasıyla insanların kazadan, belâdan, sıkıntılardan ve musîbetlerden korunduğu yani bu yardımların Hak katında bir karşılığı olduğu ifade edilmektedir.

“Öyle ki o Peygamber dedi: ‘Ey kişiler ben dediklerimi kendimden demedim Allâh’tan ilhâm. Oysaki sizin oğlunuz Allâh için faydalı bir iş yapmış olacak ki Allâhu Teâlâ’nın hoşuna gitti ki o kazayı oğlandan uzaklaştırdı’ dedi. O vakit Cebriâl geldi dedi ya Allâh’ın peygamberi o oğlanın babasına de ki biz senin dilinde kazadan bahsetmiştik. Fakat o oğlandan bir nesne ortaya çıktı. Ondan dolayı kazayı uzaklaştırdım. Başka kimselere verdik ve oğlanın yaptığı şu idi ki düğün gecesinde önünde bir kap yemek var idi. Kapıya bir dilenci geldi. Allâh dedi. Oğlan önünde duran yemeğini kabıyla dervişe verdi. O yemeği yedi. Lezzeti damağına güzel geldi. Dedi: ‘Bu gencin ömrünü uzun eyle. Ben ki yaratıcıyım. O dilencinin duasıyla o gencin ömrüne seksen yıl daha ömür verdim ve çoğalttım’ (YZ-56b).”

2. Sabır Değeri Hakkında

Sabır kelimesi sözlükte güç ve dirençli olmak ile ilişkilendirilmektedir. (Çağrı, 2008, 337). Mânâ bakımından kişinin sıkıntılı haller karşısında mücadelesinde kararlılık göstermesidir. Sabır yoluna baş koyan kişinin en büyük dayanağı, yaşanan bu durumun eninde sonunda geçeceğine olan inancıdır. Bu kimseler inanılan değerler doğrultusunda yaşanan zorluk, fakirlik, adaletsizlik gibi üzüntü veren

durumlara isyân etmeden durumun geçmesini beklerler (Doğan, 2016, s. 124). Sabır bireyin benliği ve toplumun genel huzuru için oldukça önemli değerlerden biridir. Toplumun en küçük ferdinden en büyüğüne kadar bu değer kazandırılması gerekmektedir. Ahlâkî bir terim olarak güçlülükler karşısında dayanıklılık, dayanma anlamında kullanılmaktadır. Gazali sabrı “Rahmânî ve şeytânî duyguların karşısında rahmânî duyguların galip gelmesi, şehvete zorlayan kuvvet karşısında dinin gereklerini yerine getirmekte gösterilen sebât ve nefsin arzûlarını ve tembelliği terk ederek dinin gereklerini yerine getirmek” şeklinde tanımlamaktadır (Yüksel, 2006, s. 11). Sabır aynı zamanda Allâh'ın 99 isminden (e's-sabûr) biridir. Belâ ve musîbetlere sabredip metanet gösteren bir kimse bu dünyanın bir imtihan dünyası olduğunu bilir ve isyan etmeyip bu sıkıntının geçmesini bekler. Bu bekleyiş aynı zamanda Allâh'a bir yalvarma ve yakarıştır. Bu süreçte kişi iman gücüne sarılıp Allâh'tan yardım ummaktadır (Ege, 2013, s. 72).

Sabır değerini genişçe izâh eden Taberî ise bu mevzûda şu bilgileri aktarmaktadır:

“İslâm'ın emir ve yasaklarını tatbik ederken ve imtihan özelliği olan musîbetler karşısında yılgınlık göstermeyip direnmek, cesaret ve dayanıklılık göstermektir. Sabır, Allâh yolunda yaşamanın bedeli olan zorluklara göğüs germek, hedefe ulaşmak konusunda direnç, ahlâkî disiplin ve nefsi kontrol altında tutmaktır. Sabır, yalnızca acılara ve felâketlere dayanma, katlanma değildir. Sözelimi, musîbet ve felâket zamanında dayanmak, tahammül göstermek sabır olduğu gibi cihad anında kaçmayıp ayak diremek de sabırdır. Gerektiğinde sır saklamak, dili gereksiz şeyleri konuşmaktan korumak da sabırdır.” (Karakaya ve Aytekin, 1996, ss. 201-202).

Ku'an-ı Kerîm'de yetmişen fazla âyette sabır kavramına değinilmekte ve sabrın mükâfatının sınırsız olduğundan bahsedilmektedir. Bu noktada Bakara sûresinin 153. âyetine değinmekte fayda vardır.³ Ku'an-ı Kerîm de göstermektedir ki, sabır insana mücâdele ruhunu aşıl原因 ve aktif olmaya yönelten bir tutumdur (Dudaklı & Bayraktar, 2021, ss. 241-245). Misâl bu âyette sabrın mükâfatlarından bahsedilmektedir. “Leyse'l-birre en tuvellû vucûhekum kibe'l-maşrıkı ve'l-mağrıbi ve lâkinne'l-birre men âmene billâhi ve'l-yevmi'l-âhiri ve'l-melâ'iketi ve'l-kitâbi ve'n-nebiyyîn ve âte'l-mâle 'alâ hubbihî zevî'l-kurbâ ve'l-yetama ve'l-mesâkine vebne's-sebîli ves-sâiline ve fî'r-rikâb ve ekâme's-salâte ve âte'z-zekât ve'l-mûfûne bi 'ahdihim izâ 'âhed ve's-sâbirîne fî'l-be'sâi ve'd-darrâi ve hîne'l-be'si ulâ'ike'l-lezîne sadakû ve ulâ'ike humu'l-muttekûne”⁴ Sabır sadece dilde değil; bedende de kendini

³ Kur'ân, Bakara, 2/153. “Ey iman edenler! Sabrederek ve namaz kılarak Allah'tan yardım dileyin. Şüphesiz Allah sabredenlerle beraberdir.”

⁴ Kur'ân, Bakara, 2/177

göstermelidir. Sabır değerinin davranışlara yansımaları hususunda, örnek teşkil etmesi bakımından peygamber kıssalarına başvurulduğu görülmektedir. İşte bu peygamberlerden olan Hz. Yûsuf ve Hz. Yakup'un zulme karşı nasıl sabrettikleri yaşadıkları hâdiselerde açıkça izâh edilmektedir.

Sabır değerine sahip olan kimseler, ezâ ve cefâ karşısında ümitsizliğe kapılmadan Allâh'ın yardımına ve O'na sığınmaktadır. Sabır, “Yûsuf ile Zeliha” hikâyesinde yer alan temel değerlerdendir. Bu değer, eserin geneline yayılmış durumdadır. Hikâyede bu değeri Hz. Yakup'un Hz. Yûsuf'u kaybettikten sonra gösterdiği sabır, Hz. Yûsuf'un kuyu dibinde gösterdiği sabır ve Zeliha'nın Hz. Yûsuf'a duyduğu aşkı neticesinde gösterdiği sabır olarak görmekteyiz. Her birini kendi içinde değerlendirmek gerekmektedir. Zîrâ hepsi dünyevî olarak farklı imtihanlardan geçmişlerdir.

Hz. Yûsuf'un Sabrı ve Mükâfatı

İlâhî terbiye sisteminin temel dayanağı Kur'ân-ı Kerîm'dir. Bu sisteme dayalı eğitimden geçmek için peygamber hayatlarının yer aldığı kıssalar hakkında fikir sahibi olmak gerekmektedir. Kur'ân-ı Kerîm tüm insanlığı hidâyete erdirecek bir rehberdir. Kur'ân-ı Kerîm bizlere bu anlamda rehberlik etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de hâdiseler yalın bir şekilde değil; insan yaşamını aksettirecek, dikkat çekici ve heyecan unsuru barındıran motiflerle verilmektedir. Bu bağlamda insanlığa aktarılacak istenen öğütler Kur'ân-ı Kerîm'den yola çıkarak kıssalar vasıtasıyla nakledilir. İşte bu öğütlerin sıkça yer aldığı Hz. Yûsuf kıssası da bunlardan biridir. Görüldüğü üzere bu vasıta ile Hz. Yûsuf'un hayatı üzerinden insanlığa ders niteliğinde öğütler verilmektedir. İnsanoğlunu eğitmenin ilk yolu imanının anahtarı olan gönlü eğitmektir. Böylelikle ahlâkî niteliklerle bezenmiş ve dinî bütün bir nesil meydana getirilir (Taşdemir, 2019, s. 82-113).

Yûsuf ile Zeliha'da Mâlik'in Hz. Yûsuf'u kardeşleri konusunda telkin ederek sabrı tavsiye ettiği görülmektedir. Zîrâ kardeşleri bazı koşullar karşılığında Hz. Yûsuf'u kul niyetine Mâlik'e satmışlar idi ve o koşullar Hz. Yûsuf'un köle gibi gezdirilmesi hakkındaydı:

“Mâlik dedi: ‘Yâ Yûsuf biraz sabret. O kimseler seni bana sattı. Onlarla sözleştik. Yeminimiz yerine gelsin. Biraz uzaklaşalım. Onların gözünden kaybolalım. Senin bağını ve zincirini boğazından çıkartıp giydirelim’ (YZ-145a).”

Cebrâîl'in Hz. Yûsuf'a sabrı tembihlediği görülmektedir:

“Cebrâîl geldi. Dedi: ‘Yâ Yûsuf güzelliğine mi nazlanırsın. Biraz sabret. Bir şehre gidesin. Allâhu Teâlâ'nın eserini göresin’ (YZ-159b).”

“Ey imân eden kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Bu dünyâda iyilik yapanlar için bir iyilik vardır. Allâh'ın yeryüzü geniştir. Sabredenlere mükâfatları elbette hesapsız olarak verilir”⁵ âyetinde emredildiği üzere mihnet ve sıkıntıya sabretmek gerektir. Neticesinde biz kulların bilemeyeceği mükâfatlar vardır. Yûsuf ile Zeliha'da, Hz. Yûsuf'un gaflete düşmediği ve neticesinde sabrının meyvesini aldığı görülmektedir:

“Öyle ki ey mümin kimse eğer düşünde ihsân görürse Allâhu Teâlâ'ya şükretsın. Eğer sıkıntı görürse Allâhu Teâlâ'ya dayanaıp sığınsın. Öyle ki o sıkıntıdan onu kurtarır. Çünkü ihsân verici de o ve sıkıntıdan kurtaran da o. Ama ihsâna şükretmeyi sıkıntıya sabretmeyi emretti. İnsanoğlu dünyâda sıkıntı yaşarsa ahirette rahat eder. Şöyle ki Yûsuf dünyada sıkıntılarını çekti. Kardeşleri ona oyun yaptılar. Babasından ayırdılar. Kuyuya atıldılar ve kuyudan çıkarıp sattılar. Bunca dert ve sıkıntıdan sonra Mısır'a sultân oldu. Sıkıntılardan kurtuldu ve ihsâna erişti (YZ-59a-59b).”

“İşâret: Yûsuf'un kaygısı ve kederi kuyuda Cebrâîl'i görene kadardı. Elbiseyi giydi, yemeği yedi, hoş bir şarap içti ve Cebrâîl'in yüzünü gördü. Kaygı ve kederden kurtuldu. Mümin de öyle ki kaygısı ve kederi mezarın içinde Allâhu Teâlâ'nın hoşluğunu ve cömertliğini görene kadardır. Allâhın sözünü işiten, memnuniyet elbisesini giyen, cennet yemeğinden yiyen, şarabından içen ve gözleriyle Allâhu Teâlâ'nın yüzüne şahit olan bütün korku ve dertlerden kurtulur. Ey o kişiler ki halkın eziyetlerine ve sözlerine sabrederlerse, acı sözlere dayanırlarsa, kimseye kin ve nefret duymazlarsa, o padişâhlar padişâhının kavuşma şarabından içlerler (YZ-114b-115a).”

Yûsuf ile Zeliha'da, Hz. Yûsuf'un kardeşlerine sabrı tavsiye ettiği görülmektedir. Her ne kadar kardeşleri Hz. Yûsuf'u canı bir biçimde kuyuya atılsalar da Hz. Yûsuf'un merhameti ağır basmaktadır. Hz. Yûsuf'un buradaki maksadı şeytâna uyan ve nefsinin kölesi olmuş kardeşlerini azaptan kurtarmaktır:

“Öyle ki Yûsuf kuyudan dedi ki: ‘Ey benim kardeşlerim ne yapacaksınız yaptınız. En azından bu kuyu ağzında bir saat sabredin ki size nasihâtte bulunayım’ (YZ-s. 62a).”

⁵ Kur’ân, Zümer, 39/10.

H. Yakup'un Sabrı ve Mükâfatı

H. Yakup'un sabrının kaynağı Allâh'a olan bağılılığı ve inancıdır. Bu duruma delil niteliğinde Kur'ân-ı Kerîm'in Yûsuf sûresinin 83. âyeti gösterilebilir.⁶ Her şeyin Allâh'tan geldiğini, hiçbir zorluğun kalıcı olmadığı bilmek ve iman gücüyle Allâh'a sığınarak beklemek gerekmektedir. Bu hususta insanı ayakta tutan ve yaşadığı zorlu imtihanı geçmesine olanak sağlayan tevekkül kavramı karşımıza çıkmaktadır. Kişinin disiplini için takip edilen yol olarak adlandırılan seyr u sülûkta nefsin tezkiyesi ve ruhun tasfiyesi için bahsedilen on usûlden biri de tevekküldür. İnsanın sabırlı olmasına olanak sağlayan en önemli etkenlerdendir. Tevekkül ve sabır birbiriyle bağlantılı olarak insanların yaşamlarında karşılaştıkları bazı sıkıntılı haller karşısında dünyâlarını dinden ayrı tutmadan beklemeleri nihayetinde huzura ereceklerini temin eder. Kur'ân-ı Kerîm'de de bizden istenen tam olarak budur: Sabır ve tevekkül. Tasavvufi boyutta bakıldığında zaman kişinin sabır ve tevekkülü sayesinde olgunlaştığı ve sebâtının meyvesini aldığı görülür. Bu iki kavramı düşündüğümüz zaman akla ilk gelen H. Eyyûb başta olmak üzere H. Yakup ve H. Yûsuf'tur (Şen, 2019, s. 38). H. Yakup'un sabır penceresinden Yûsuf ile Zeliha hikâyesine baktığımız zaman, H. Yakup'un sabrındaki kararlılığı görülmektedir:

“Yakup sabırlı, Zeliha da Yûsuf'un aşkında kararlı idi. (YZ-51a).”

H. Yakup'un evlatlarının H. Yûsuf'un yokluğuna sebep olarak günahkâr ilan ettikleri kurdun yaşananları söylemesiyle gerçekler vukû bulmuştur. Yaşanan bu hâdise neticesinde, kurdun kaybolan kardeşlerini aradığını öğrenen H. Yakup'un hayvanların vefasına hayret ettiği ve onlara imrendiği dikkatleri çekmektedir. Zîrâ kurt da bir hayvan kaybolan kardeşleri de bir hayvan; H. Yûsuf da bir âdem onun canına kastedenler de bir âdemdir:

“Yakup kurttan bu sözi duydu. Bir defa âh etti. Dedi: ‘Kurtlar hayvanlıklarıyla kardeşini kaybedince ne kadar inler ve insanoğlu dostlarından ayrılığına nasıl sabretsinler’ (YZ-124b-1245a).”

Bir diğer sabır değeri de H. Yakup'un, H. Yûsuf'u evlatlarına emânet ederken onlardan istediği müddet olarak karşımıza çıkmaktadır:

“Öyle ki Yûsuf'un kardeşleri dediler: ‘Biz dalgınlıkla Yûsuf'u kurda yedirirsek babamızı belâda ve inlemede bırakırız.’ Birisi dedi: ‘Gönlünüz sakın olsun. Biz onu

⁶ Kur'ân, Yûsuf, 12/83. “Yakup onlara: ‘Hayır, nefsiniz size bir işi süsleyip hayal gücünüzü artırmıştır. Artık (bana düşen) güzel bir sabırdır. Umulur ki Allah, onların hepsini (günün) birinde bana getirecektir. Şüphesiz ki O, (her şeyi) hakkıyla bilendir, yegâne hüküm ve hikmet sahibidir.’”

kurttan saklarız.’ Öyle ki Yakup (s.a.v.) bunlara dedi:
 ‘Bir saat sabr edin. Bir süre onun yüzüne bakayım.
 Elimle onu süsleyeyim ve doyana kadar yüzüne
 bakayım’ (YZ-83b).”

Zeliha'nın Sabrı

İslâmî inanışa göre akıl vasıtası ve duyu organları ile algılamayan âlem gayb âlemidir. Gayb âlemi gözle gördüklerimizin tersidir ve gördüğümüzün zıddıdır. “Göklerde ve yerde Allâh'tan başkası gaybı bilmez”⁷ âyeti ışığında Zeliha'ya istikbâli hakkında sabır tavsiye edilmektedir. Zîrâ istikbâle dair tek bilgi sahibi Allâhu Teâlâ'dır:

“Dediler: ‘Üzgün olma, kaygılanma ki gördüğün düşe bunlar sebep olmuş. Şimdi gerekli olan aklını başına alıp sabretmek. Görelim o bilinmeyen âlemden ne meydana çıkar.’ Zeliha da sabrı meslek edindi. Yedi yıl Mısır azizinin yanına yaklaşmadı (YZ-173a-173b).”

Hız. Yûsuf'un Kardeşlerinin Sabrı

Sabır değeri Hız. Yakup'ta Hız. Yûsuf'un kaybolmasına karşı duyduğu sabır şeklinde, Hız. Yûsuf'ta kuyu dibinde yaşadığı sabır şeklinde, Hız. Yûsuf'un kardeşlerinde ise Hız. Yûsuf'u ortadan kaldırmak için babalarını beklerken gösterdikleri sabır şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Hız. Yûsuf'un ve Hız. Yakup'un sabrı pozitif bir değer olarak karşımıza çıkarken Hız. Yakup'un evlatlarının sabrı negatif bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Mihnete sabır Allâh'tan gelen bir emirdir. Zulmün gerçekleşmesi yolunda gösterilen sabır ise mazlumun ahının delilidir. “Ah” kelimesi Arap harflerinden “medli elif” ve “hemze”nin yan yana gelmesinden oluşmaktadır. Medli elif “ah”ın ateşinden çıkan dumanın uzunluğunu gösterirken “hemze” ise yanan ateşin kıvılcımlarına delâlettir. İşte bu kıssa neticesinde ateşe düşen Hız. Yûsuf iken o ateşte asıl tutuşanın Hız. Yûsuf'un kardeşleri olduğu görülmektedir:

“Yakup peygamber (s.a.v.) haftanın bir günü tenhaya çekilirdi ve ibadethâneye girip ibâdet ederdi ve kimse onun yanına girmezdi. Yûsuf'un kardeşleri sabretti. Ta ki o gün geldi ki Yakup tenhaya çekilip Allâhu Teâlâ'ya ibâdet ederdi. Bunlar o gün babalarının yanına geldiler. İbadethâsine girdiler (YZ-76b).”

Hız. Yûsuf ne kadar vefânın timsâli ise kardeşleri de bir o kadar vefâsızlığın timsâlidir. Nefislerine uyup hileyle Hız. Yakup'a türlü yalanlar söyleyerek farkına varmadan Hız. Yûsuf'un âkıbetini hayr eylerken kendi âkıbetlerini hayırsız eylemişlerdir:

⁷ Kur'ân, Neml, 27/65.

“Yûsuf'u kuyuya atıp bir oğlağı boğazlayıp Yûsuf'un gömleğini onun kanına değdirip babalarına getirdiler ve yakalarını yırtıp perişan hâlde feryat edip ağlayarak babalarının yanına geldiler. Çünkü başından beri huyları böyleydi ki akşam ile yatsı arasında eve varırlar idi. O gün sabrettiler. Ta ki yatsı namazı vakti geçerken bunlar geldiler. Babalarını yolun başında buldular (YZ-116b).”

Diğer Hikâyelerde Geçen Sabır Değeri

Farsça'da “nasihat” mânâsına gelen “pend” sözcüğü “nâme” ile birlikte kullanıldığı zaman “nasihat kitabı” mânâsına gelmektedir (Pala, 2006, s. 409). Yûsuf ile Zeliha'da yer alan ve ana hikâyeyle dolaylı olarak bağlantısı olan kısa hikâyeler, pend-nâme niteliğindedir. Klâsik edebiyatta pend-nâme kaleme almak şairlerin sıklıkla başvurduğu bir gelenek haline gelmiştir. Yaşanan hâdiselere bakıldığı zaman insanlığa ders verme gâyesinin olduğu görülmektedir.

Sabır değeri, Horasan'da bulunan bir kimsenin evlatlarını yangında kaybetmesi üzerine bu acıya dayanamayıp isyan etmesi hâdisesinde karşımıza çıkmaktadır:

“**Hikâye:** Horasan memleketindeki bir köyde bir mecnun deli var idi. Fakir idi. Yedi kızı var idi. Henüz günahsızlar idi. Daha olgunluğa erişmemişler idi. Babaları birgün oduna gitti. Haberi yokken evine ateş düştü yandı. O günahsızlar da içeride yandı. Mecnun odundan geldi gördü ki ev yanmış kızları kömür gibi kararmış. Sabredermedi feryat etti (YZ-64b).”

“Biz ona İshâk'ı ve torunu Ya'kûp'u ihsân ettik. Her birini doğru yola erdirdik. Daha önce Nûh'u ve zürriyetinden Dâvûd'u, Süleyman'ı, Eyyub'u, Yûsuf'u, Mûsâ'yı ve Hârûn'u da doğru yola erdirmiştik. Biz iyilik ve ihsân sahiplerini böyle mükâfatlandırırız.”⁸ Yûsuf ile Zeliha hikâyesinin özü olan sabır değerini en iyi şekilde yansıtan âyette de görüldüğü üzere sabrın meyvesi tatlıdır.

“O kişiler ki halkın eziyetlerine ve sözlerine sabrederlerse, acı sözlere dayanırlarsa, kimseye kin ve nefret duymazlarsa, o padişâhlar padişâhının kavuşma şarabından içerler ve ey o kişiler ki Allâhu Teâlâ'nın yoluna, muhabbetine, sevgisine ve aşkına âşık olup canla ve başla, mal ve mülkten, oğul ve kız muhabbetinden, dünyâyâ olan sevgisinden geçenler ki çabuk olsun o kişi onun kavuşma yerinde dolaşa ve yine ey o kişiler ki bu dünyâ mücadelesinde keder ve

⁸ Kur'ân, En'âm, 6/84.

gamlı sızı çekip yoksul olanlar ki çabul olsun ki Allâhu Teâlâ'nın emsalsiz sıfatını görelersin (YZ-115a)."

Yûsuf ile Zeliha'da yer alan öğütlerde, itaat etmek ve itaatten ayrılmak hususunda sabredip itaat eden kimsenin hayırlı işlerle karşılaşacağından bahsedilmektedir:

"Her ne iş olursa seninle halk arasındadır ve o şefkât mayasındandır ve o iş ki seninle nefsin arasındadır ve o sabır mayasındandır ve o ki başta demiştin her ne iş olursa seninle dünyâ arasındadır (YZ-134a)."

"Öyle ki bu sözden anlaşılan odur ki o nesne seninle halk arasındadır. O şefkât mayasından imiş ve yine o ki demiştin ki seninle nefsin arasında olan sabır mayasındandır. Çünkü senin hâlin iki nesneden mevcut değildir ya ibâdettir ya da günahdır ve eğer ibâdet ettinse sabret. Ta ki sabır ile onu yok edesin. İlâhî hakîkate erişen kimseler etmişlerdir (YZ-136a-136b)."

Allâh'ın sevdiği kullarının vasıfları izâh edilirken sabrın bu vasıflara erişmedeki rolünden bahsedilmektedir:

"Eğer dersin ki o kişiler kimlerdir. **Cevap:** O kişiler onlardır ki bu dünyânın belâlarına sabredeler gözlerini ve gönüllerini dünyâ halkından uzaklaştırmışlardır (YZ-198a)."

Allâhu Teâlâ'nın "es-sabûr" Sıfatı

Allâh'ın 99 isminden biri "es-sabûr"dur. Sonsuz sıfata sahip olan Allâh'ın bu isimlerinin anılması O'nun yalnız bu vasıflara sahip olduğunu göstermemektedir. O'nun bu vasıflarının zikredilmesi, en çok bilinenlerin onlar olması hasebiyledir. Mâsivâ, mânâ olarak Allâh'tan başka her şey demektir (Uludağ, 2003, s. 76). Dünyâ kir mâsivâ da onun pasıdır. Allâhu Teâlâ Hz. Yakup'un gönlünde mâsivâyâ olan meyli görmüştür. Bu meyil Hz. Yûsuf'adır. Allâhu Teâlâ'nın sabır sıfatının, Hz. Yakup'un Hz. Yûsuf'a olan düşkünlüğü dolayısıyla, Hz. Yakup'un Hz. Yûsuf'un kaybıyla sınanması hâdisesinde tecelli ettiği görülür:

"Yakup peygamber (s.a.v.) gönlünü Yûsuf'a bağlamıştı. Ondan dolayıdır ki kardeşleri kıskanıp onu ondan ayırdılar. Allâhu Teâlâ sabûrdur. Kullarının işine sabredicidir. **Karşı söz:** Çünkü Allâhu Teâlâ Yakup'un gönlünün Yûsuf'un yüzü ile meşgûl olduğunu gördü. O durumdan hoşlanmayıp oğullarının her birinin gönlüne nefret bıraktı (YZ-82b)."

"**Nükteli söz:** Âlemin padişâhı kullarına emir verdi. Kullarının mikdârını artırmak için emretti. Çünkü sabrı

emretti: “Senin sabrın ancak Allâh'ın yardımı ile dir”⁹ Öyle ki Allâhu Teâlâ der: “Ey kullarım eğer ben namazı emrettimse namaz kılın.” Sizin mikdârınız olmak için idi ve eğer zekâtı emrettim ise mal kirlidir. Kirden temizlenesiniz. “Onların mallarından sadaka al.”¹⁰ Eğer hacı emrettim ise felâket gününde yardım bulasın. “Oraya kim girse, güven içinde olur”¹¹ ve eğer orucu emrettim ise yarın sizi cehennem sahibinden gizleyip yeme içmeyi sorasınız. “Gönülden kim bir iyilik yaparsa mesela fidyeyi fazla verirse o kendisi için daha hayırlıdır”¹² ve eğer sabrı emrettim ise benim tecellimi göresiniz. “Bu dünyâda iyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapanlara ahirette iyilik vardır”¹³ (YZ-136b).”

“Allâhu Te’âlâ sabreden kullarından etsin. Şu vakit ki sen âşık olana yakışacak derecede âşık ve sâdık olana yakışacak şekilde sâdık Allâh'ın Resûl'ünün mübârek türbesine salavat ver (YZ-136a).”

Nazm Parçalarında Geçen Sabır Değeri

“Bu zor söz ki ona sabır yetmez

Gönülden arzu candan âşk gitmez” (YZ-163b).”

SONUÇ

Günümüz dünyasında değerler bahsi ve bu değerlerin bizden sonraki nesillere aktarılması önemli konulardandır. İnsanı insan yapan şeylerin başında sahip olduğu değerlerin geldiği düşünüldüğü zaman toplumu hakîki bir bütün yapan şey yine o toplumun değerleridir. Yeniliklere gebe olan dünyada sürekli bir değişim söz konusudur. Bazı değişimlerin olumsuz yönde ilerlemesi neticesinde toplumda süregelen bir adaletsizlik, haksızlık ve iyi niyeti suistimâl gözlemlenmektedir. Değişen dünyada değerlerin de bu çerçevede kendini göstermesi oldukça olağandır. Yaşanan bu olumsuz durumun sebeplerinin başında birtakım değerlerin kaybolması gelmektedir. Bu değişimin gelişim yönünde ilerleyebilmesi ancak kaybolan değerlere sahip çıkmak ve bu değerleri eğitmek ile mümkündür. Değerler eğitiminde insanın en iyi yönünü ortaya çıkarmak, kişiliğinin gelişmesine olanak sağlamak, kişiyi insan-ı kâmil vasfına ulaştırmak amaçlanmaktadır. Eski zamanlarda bu değişimin devlet adamları, sanat

⁹ Kur’ân, Nahl, 16/127.

¹⁰ Kur’ân, Tevbe, 9/103.

¹¹ Kur’ân, Âl-i İmrân, 3/97.

¹² Kur’ân, Bakara, 2/184.

¹³ Kur’ân, Zümer, 39/10.

erbâbları ve peygamberler öncülüğünde gerçekleştiği görülmektedir. Peygamber kıssaları bize değerlerin ve değerler eğitiminin ne denli önemli olduğunu, eğitim ile insanlığın her zaman daha iyi olabileceğini örneklerle göstermektedir. Bu hususta Hz. Yûsuf'un yaşamı bizler için bir öğüt kitabı niteliğindedir. Zîrâ Hz. Yûsuf'un yaşadığı bütün bu zorluklar karşısında iman gücü ve varolan değerleri sayesinde mücadele ettiği görülmektedir. Hayatımızın merkezinde yer alan bu değerlerden ve bilhassa sabır değerinden bahsedilmesi, toplumu medeniyet seviyesinde bir adım ileri taşımak açısından mühimdir. Sabır ve sebât dinî ve ahlâkî yaşamın en önemli bileşenleridir. Allâh yolunda gitmek, doğrudan ayrılmamak ve dinî öğretilere uygun yaşamak sabır ve sebât göstermekle nihâyete erer. Yûsuf ile Zeliha hikâyesinin yer aldığı nüshada bu iki kavram âdetâ hikâyenin bütününe yayılmış durumdadır. Bundan dolayı hikâyede adı geçen pek çok kişinin yaşamında sabır değerine rastlanmaktadır. Pek çok eserde değerler ve bunların eğitimi okuyucuya aktarılırken peygamber kıssalarından faydalanılmaktadır. Yûsuf ile Zeliha hikâyesinin bu maksatla kaleme alındığını net bir ifade ile söylemek doğru olmasa dahi hikâyenin bünyesinde bu değerleri bulundurduğunu ve bu değerlerin hikâyenin temelini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu doğrultuda yapılan araştırmada kök değerler, bu değerlerle alakalı bilimsel nitelikli çalışmalar ve sabır değerinin ehemmiyetini yansıtmaları bakımından Kur'an âyetleri incelenmiştir. Yapılan bu incelemelerde meâl kitaplarından faydalanılmıştır. Elde edilen bulgular ile Yûsuf ile Zeliha hikâyesinde yer alan kök değerler incelendikten sonra hikâyeye esas olarak sabır değeri bağlamında değerlendirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Altuntaş, H. & Şahin, M. (2011). *Kur'anı-ı Kerim meâli*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Doğan, M. (2016). *Sabır Psikolojisi*. Çamlıca Yayınları.
- Dere, S. R. (2024). Muhammed b. Şâhkulu Yûsuf u Zelihâ (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım) [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi.
- Dudaklı N., Bayraktar N. (2021). sabırla ilgili ayetlerin eğitsel açıdan değerlendirilmesi, *The Journal of Academic Social Sciences Studies*. (14)86, 241-245.
- Ege, R. (2013). Anlam alanı içinde sabrı bir tutum olarak yeniden düşünmek. *Dini Araştırmalar Dergisi*. (16) 43, 72.
- Çağrı, M., “Sabır” TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008; (35) 337.
- Pala, İ., “Nasihatnâme” TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006; (32) 409.
- Şen, Ö.F. (2019). Hz. Yakub örneğinde sabır ve tevekkül [yüksek lisans tezi]. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Şimşek, T. (2021). Değerler eğitimi bağlamında Kutadgı bilig. *The Journal of Krsit Academy*. (7)27, 329.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir. (1996). *Câmiu'l-Beyan fî Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. (çev. Hasan Karakaya & Kerim Aytekin). 9 Cilt., İstanbul: Hisar Yayınevi.
- Taşdemir, S. (2019). İlmî, edebî ve eğitsel yönleriyle Hz. Yusuf kıssası ve mesajlar [yüksek lisans tezi]. Iğdır Üniversitesi.
- Timur, M., Aydoğan, R., Aydın, D.A. & Şimşek, F. (Değerler eğitime genel bir bakış. *Journal of Social Humanities and Administrative Sciences*. 9(65): 3003-3011.
- Uludağ, S., “Mâsivâ” TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003; (28) 76.
- Yûsuf u Zelihâ, El Yazma Eser, Nermin HACİPAŞAOĞLU Özel Ev Kütüphanesi, Bünyan/Kayseri.
- Yüksel, Y. (2006). Tasavvufta sabır ve şükür anlayışı [yüksek lisans tezi]. On Dokuz Mayıs Üniversitesi.

Bölüm 2

**MİLLÎ KÜTÜPHANE ESKİŞEHİR İL HALK
KÜTÜPHANESİ KOLEKSİYONU 26 HK
860/8 NUMARADA KAYITLI MUHTASAR
GARİB-NÂME NÜSHASI ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME¹**

Erdem SARIKAYA²

¹ Bu çalışma, 07-09.04. 2024 tarihinde Samsun’da düzenlenen 10. Uluslararası Karadeniz’e Kıyısı Olan Ülkeler Bilimsel Araştırmalar Kongresi, sunduğumuz “Love Poem or Summary of a Garib-nâme” başlıklı bildirimizin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş şeklidir. Söz konusu bildirinin tam metni yayımlanmamıştır.

² TC Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yozgat/ Türkiye, dr.erdemsarikaya@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8402-5085>.

Giriş

XIII. asrın ilk çeyreğinden XIV. asrın başlarına kadar olan yüz yıllık zaman süresinde Türk tarihi, büyük değişiklikler geçirir. Selçuklu hâkimiyetinin sona ermesinin ardından sınır boylarındaki beyliklerin bağımsızlıklarını ilan etmeleri, devrin sosyal görüntüsünü büyük ölçüde şekillendirir (Şentürk-Kartal, 2021: 148-149 ve 164-165). Anadolu'daki siyasi ve ekonomik yaşam, bu beyliklerle devam eder. Bununla beraber Türk beylerinin himayelerinde kültür, sanat ve edebiyat faaliyetleri sürer. Türkçeye verilen önem, sanatkârların Arap ve Fars dillerindeki pek çok kaynak eseri telif-tercüme hâlinde dilimize kazandırmalarına olanak sağlar. Dönemin edebiyat geleneği, sosyal hayat meselelerinin kuşatıcılığında şekil alırken devrin kültür kabullerini de büyük ölçüde yansıtır (Yavuz, 2017: 289-290).

XIV. asırdan başlayarak eserleriyle Türk edebiyat tarihinin bütün devre ve dönemlerine etki eden şairlerden biri de Âşık Paşa'dır. Asıl adı Ali olan şair, 1272 yılında Arapkir'de doğar. Muhlis Paşa'nın oğlu, Baba İlyas-ı Horasanî'nin torunudur. Baba İlyas, Horasan'dan Anadolu'ya gelip pek çok öğrenci yetiştiren Sünni bir mutasavvıftır. O, Malatyalı bir Hristiyan olan öğrencisi Baba İshak'ın başlattığı ayaklanma sebebiyle öldürülür (Yavuz, 2013: 463-486). Muhlis Paşa, oğlu Âşık Paşa'yı yetiştirmesi ve kızıyla evlendirmesini babasının öğrencilerinden Şeyh Osman'a vasiyet etmesinin ardından 1274 yılında vefat eder. Âşık Paşa, Moğollar nedeniyle karışıklık içinde olan Kırşehir'de yetişir. Zahirî ve bâtinî ilimlerin yanı sıra Arapça, Farsça, Ermenice ve İbranice dillerini öğrenir. O; iç ve dış güzelliğine sahip, güler yüzlü, iyi ahlaklı ve iyiliklerde herkesten önde gelen biridir. Klâsik kaynaklar, onun devrinin âlimlerinden olduğu konusunda ittifak hâlinde dirler. Ledünnî ilme de vâkıf bir veli olan Âşık Paşa, eğitim hayatına Kırşehir'de devam eder. Devrinin siyasi şahsiyetlerinin yanı sıra âlimleriyle de ilişkiler kurar. Kırşehir'in Osmanlı topraklarına geçmesinden sonra bey olarak tayin edilir. 1332 yılında burada vefat eder (Yavuz, 2017: 259-261). Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında devletin temel meseleleri hakkındaki fikirleriyle o, ideolog; Türkçe hakkındaki düşünceleriyle de bir dil âlimidir (Yavuz, 1983: 9-57). Bununla beraber Âşık Paşa, kaleme aldığı mesnevilerle devrinin önemli şairleri arasında yer alır.

Garib-nâme, Âşık Paşa'nın 1330 yılında, aruzun *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* kalıbıyla kaleme aldığı tasavvufî ve ahlaki öğütler içeren yaklaşık on bir bin beyitlik bir mesnevidir. İslam ahlakına ait kabullerin sade bir dille anlatıldığı eser, yazıldığı dönemin dil özelliklerini de gösteren kuruluş devri yapıtlarındandır (Akar, 2013:82-83). *Dîvân-ı Âşık Paşa*, *Ma'ârif-nâme*, *Muhammediye* ve *Genc-nâme* adlarıyla da anılan *Garib-nâme*, Farsça mensur bir mukaddimeyle başlar. Bab olarak kaydedilen on ana bölümden oluşur. Her babda on hikâye bulunur. Tanrı'ya ulaşma yollarının anlatıldığı tasavvufî nitelikte bir eser olan *Garib-nâme*, telif olması

bakımından Anadolu'daki ilk büyük eser olarak kabul edilir (Köksal, 2024). Bugün bu eserin 120 civarında nüshası bilinmektedir (Kut, 1991: 2). Bu çalışmanın konusu, Millî Kütüphane'de bulunan muhtasar bir *Garib-nâme* nüshasıdır.

İnceleme

1. Nüsha Tavsifi

İncelememize esas olan muhtasar *Garib-nâme* nüshası, Millî Kütüphane Eskişehir İl Halk Kütüphanesi koleksiyonu 26 Hk 860/8 numarada kayıtlıdır. Mecmuanın 83^a-90^b varaklarında yer alan nüsha, yedi varaktır. Değişiklik göstermekle beraber her sayfada 11-13 satır vardır. Nüshadaki toplam beyit sayısı ise 211'dir.

2. Eserin Adı

Yazma nüshanın kütüphane kataloglarındaki ismi, *Manzûme-i 'İşk'*tır. Ancak bu isim, müstensih tarafından kaydedilmemiş olup kataloglama sırasında verilmiştir.

3. İçerik Özellikleri

Nüsha, *Garib-nâme*'nin 8. babının 5-8. bölümlerinde yer alan 6183-6609 numaralı beyitlerden yapılan bir seçkidir. Beyitlerde aşkın nitelikleri, âşığa etkileri, âşıkların çeşitleri ve önemli olan sekiz nesne hakkında bilgi verilir. Kaydedilmeyenler ve bir iki takdim-tehir haricinde beyitler, eserin tenkitli neşrine paralel sıralanır (Yavuz, 2000: II-I/ 109-189). Tenkitli metinde bulunmayan kelime ve ek kullanımları ise nüsha farkı olarak değerlendirilebilir.

Garib-nâme'den seçilen beyitler, tenkitli neşirle karşılaştırıldığında yazma nüshanın hangi nüsha ailesinden istinsah edildiği hakkında fikir vermektedir. Aşağıya örnek olarak aldığımız beytin ikinci mısrasında geçen “hâlin” kelimesi, tenkitli neşirde “aşlın” şeklindedir. Aparatta verilen bilgiye göre “hâlin” kelimesi tenkitli neşre esas olan A (Almanya Tübingen Depot der Staatsbibliothek) ve L (Süleymaniye Kütüphanesi Laleli nüshası) nüshalarında ortaktır. Bu kelimeyi kaydetmesi, elimizdeki yazma nüshanın A ve L nüshalarına bağlı bir nüsha ailesinden geldiğini düşündürmektedir.

Çanı ol ‘âşıkların hâlin soran
‘İşk-ıla her nesnenün *hâlin* gören (61/ 6300)¹

Nüşhada bir mısranın bütünüyle farklı kaydedildiği durumları ise ayrıca değerlendirmek gerekir. Aşağıya örnek olarak aldığımız beyit, eserin tenkitli neşrinde tümüyle farklı kaydedilmiştir.

¹ Birinci numara, beytin neşrimizdeki; ikinci numara ise tenkitli neşirdeki sıra numarasıdır.

Âşıkun üçinci hâli pes i yâr
Kim katında yok-durur şabr [u] qarâr (20/ 6216)

Garib-nâme'nin tenkitli neşrinde bulunmayan ancak incelememize esas olan muhtasar nüshaya kaydedilmiş bir beyit tespit ettik.

Diñledün yir-ile gök 'ışkın revân
Eydeyüm ay-ıla gün 'ışkın i cân (92/ ?)

Beyitlerde *nice*, *tanuk* ve *pes* gibi imla tercihlerinin olmasından hareketle yazma nüshanın yakın tarihli olduğunu söylememiz mümkündür.

'Âşıkun hâlin yine 'âşık bilür
Kim dün ü gündüz *nice* zârı kıılır (3/ 6185)

Ol nişânlar *tanuk* ola 'ışkına
Bileler kim 'ışk düşüpdür cânına (6/ 6193)

Pes bulardur 'ışka ol evvel nişân
İçi köyne bejzi ola za'ferân (12/ 6203)

Bölüm başlıkları, Farsça olması bakımından *Garib-nâme*'nin tenkitli neşrinden farklıdır. Bu durum da nüsha farkı olarak değerlendirilebilir. Örneğin *Dâsitân-ı Şeşüm Ez-Bâb-ı Heştüm* hâliyle kaydedilen başlık, eserin tenkitli neşrinde “*Altıncı Dâsitân Sekizinci Bâbdan Beyân İder kim Tanrı Tebâreke ve Ta'âlâ Tek Sekiz Dürlü 'Âşık ve Ma'sûk Yaratupdur ve Öz Nûr-ı Cemâlin Olara 'Arz İdüp Ol Nûrî Birbirinde Müşâhade İdüp Sevnişürler*” şeklinde Türkçedir (Yavuz, 2000: II-I/131).

İktibas edilen ayet ve hadislerde de tenkitli metinle yazma nüsha arasında farklılıklar görülür. Örneğin yazma nüshada *Qavluhu El-mü'minü mir'atu'llâhi* şeklinde muhtasar olarak kaydedilen hadis-i şerif, eserin tenkitli neşrinde “*El-Mü'minü mir'atü'l-mü'mini vallâhu'l-mü'minü*” şeklinde ve tam ifadesiyle yer alır (Yavuz, 2000: II-I/135).

Bölüm başlıkları, tekrarlanan beyitler ve iktibas edilen metinler; yazma nüshada kırmızı mürekkeple yazılarak imlenir. Bununla beraber tekrarlanmadığı hâlde kırmızı mürekkeple yazılan beyitler de vardır.

Âşık Paşa, eserinde nazım dilini oluştururken mısra başlarında kalıp sözlere yer verir. Bunun yanı sıra konunun anlatımı sırasında uygun düşen yerlerde beyit tekrarlarından yararlanır. Metnin içerisindeki bu tekrarlar, anlatımı güçlendirir. Eserde anlatılan konunun biteviye gitmesini engeller (Aksoyak, 2013: 100). Yazma nüshada tekrarlanan bu beyitlerin sadece ilk mısralarının yazıldığı görülür. Bu durum, aynı zamanda müstensihinin *Garib-nâme*'nin nazım diline hâkim olduğunu gösterir.

‘Âşık u ma‘şūk (...)
(...) (105/ 6375)

Pes anuñ ‘aksi (...)
(...) (106/ 6376)

Sonuç

Şiir mecmuaları ve özellikle çeşitli eserlerin bir araya getirildiği külliyatlar, Türk edebiyatının çeşitli dönemlerine ait eserlerin tenkitli neşirlerine katkı sağlayabilir. İncelememize esas olan yazma nüsha, içerisinde olan diğer eserler bir tarafa bırakılırsa XIV. asır şairlerinden Âşık Paşa’nın *Garib-nâme* mesnevisine ait beyitler içermesi yönüyle değerlidir. Beyitler, mesnevinin tenkitli neşriyle çoğu kez paralellik gösterir. Bununla beraber farklılıklar bakımından değerlendirdiğimizde incelemeye esas olan nüshanın, tenkitli neşre esas olan Süleymaniye Kütüphanesi Laleli nüshası ile Almanya Tübingen Depot der Staatsbibliothek’te bulunan diğer nüshasıyla ortaklık göstermesi dikkat çekicidir. Ancak imla tercihlerinin yakın dönemdeki dil özelliklerini göstermesi bakımından yazma nüsha, diğer nüshalarla ayrıntılı bir şekilde karşılaştırılmaya muhtaçtır.

KAYNAKÇA

- Akar, A. (2013). “*Bir Kuruluş Dönemi Metni Olarak Garib-nâme*”, Âşık Paşa ve Anadolu’da Türk Yazı Dilinin Oluşumu Sempozyumu (1-2 Kasım 2013), Kırşehir Valiliği Kültür Yayınları, 79-92.
- Aksoyak, İ. H. (2013). “*Garib-nâme’de Nazım Dilini Oluşturma Yolları*”, Âşık Paşa ve Anadolu’da Türk Yazı Dilinin Oluşumu Sempozyumu (1-2 Kasım 2013), Kırşehir Valiliği Kültür Yayınları, 93-100.
- Köksal, M. F. “*Âşık Paşa*”, <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/garib-name-asik-pasa>, (Erişim tarihi: 27.02.2024).
- Kut, G. (1991). “*Âşık Paşa*”, İslâm Ansiklopedisi, C. 4, TDV Yayınları, 2.
- Öztürk, Y. N. (2018). *Kur’ân-ı Kerim Meali (Türkçe Çeviri)*. Yeni Boyut Yayınları.
- Şentürk, A. A.- Kartal, A. (2021). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. Dergâh Yayınları.
- Yavuz, K. (1983). “*XIII-XVI. Asır Dil Yadigârlarının Anadolu Sahasında Türkçe Yazılış Sebepleri ve Bu Devir Müelliflerinin Türkçe Hakkındaki Görüşleri*”, Türk Dünyası Araştırmaları, 9-57.
- Yavuz, K. (2000). *Garib-nâme*, C. II/ I, TDK Yayınları.
- Yavuz, K. (2013). “*Âşık Paşa Ailesi ve Garib-nâme’nin Yapısı*”, Âşık Paşa ve Anadolu’da Türk Yazı Dilinin Oluşumu Sempozyumu (1-2 Kasım 2013), Kırşehir Valiliği Kültür Yayınları, 463-468.
- Yavuz, K. (2017). *Bir Ömrün Yazıları*. C. 1. Nizamiye Akademi.

Ek: Transkripsiyonlu Metin

[83^a]

fā ‘ilātün/ fā ‘ilātün/ fā ‘ilün

- 1 ‘Āşık bu ‘ışk ne’yer gāh gāh
Şāhı kıl eyler dilerse kılı şāh (6183)
- 2 Her göñül kim ‘ışka yoldaş olmadı
‘İşk içinde hāl nedür ol bilmedi (6184)
- 3 ‘Āşıkun hālın yine ‘āşık bilür
Kim dün ü gündüz nice zārı kılur (6185)
- 4 Gerçi yokdur ‘ışk zātında nişān
İlla gelmişdür şıfātında nişān (6189)
- 5 ‘Āşık olanda gerek kim bî-gümān
Ola elbette sekiz dürlü nişān (6192)
- 6 Ol nişānlar tanuk ola ‘ışkına
Bileler kim ‘ışk düşüpdür cānına (6193)
- 7 ‘Āşıkun evvel nişānı ol-durur
‘İşk anuñ göñlini eyle tırur (6195)
- 8 Gözlerinden akıdur kan yaşları
Hiç bilimez hālını yoldaşları (6198)
- 9 Od görünmez yüregini kaynadur
Ġavġasuz şol mum gibi göynedür (6199)²
- 10 Yandurur baġrın yüregiñ tırmadın
Aġladur her dem kimesne urmadın (6197)
- 11 Kahr [u] luţf [u] şādî vü ġam bir aña

3a. yine: N, ġirü.

7b. eyle: N, şöyle // tırur: N, tıldurur.

8a. akıdur: N, döködür.

9b. gibi göynedür: N, gibi hı köynödür.

² dk.: yandurur.

10a. yandırur: N, köynödür.

Mūnis³ olur ağlamakla ır aña (6200)⁴

12 Pes bulardur ‘ışka ol evvel nişān
İçi köyne beñzi ola za‘ferān (6203)

13 Hem ikinci ‘āşika ‘ışk n’eyleye
Şol-durur kim göze uyku gelmeye (6206)

[83^b]

14 Döne dünyā ni‘metinden yüzini
Yañıla söyleyütururken sözini [x] (6208)

15 Yimeg-ile uyku anda kem ola
Yüregi dertlü gözinde nem ola (6209)

16 Kanda baksa dōstı göre gözleri
Dōst ola her dem dilinde sözleri (6211)

17 ‘Āşıkun pes bu ikinci hālıdur
Az yimek az uyumak hem yolıdur (6213)

18 Dünyanın cümle murādın terk idüp
Cān içinde dōst ‘ışkın berkidüp (6214)

19 Dōstı sevmekdür hemişe pişesi
Yok-durur ayruk dahı endişesi (6215)

20 Āşıkun üçinci hālî pes i yār

³ Yazma nüshada, mūnis kelimesinin altına “yoldaş” kelimesi eklenmiş olup bu hâliyle vezni bozmaktadır.

11b. olur: N, olmuş.

⁴ dk.: ya‘nî söz.

12a. ‘ışka: N, ‘āşika // ol: N, -.

13a. hem ikinci: N, diñle imdi.

14. Beyit, N’de şu şekildedir:

Göñli dünyā ni‘metinden dökile
Sözini söyleyüdurken yañıla

15b. Bu mısra, N’de şu şekildedir:

Göñli dōstı sevmege muhkem ola

17b. yimek az: N, yimek hem az.

20. Bu beyit, N’de şu şekildedir:

‘Āşıkun bu kez üçünçi hālîni
Eydeyüm bir bir işit aḥvālîni

- Kim atında yok-durur abr [u] ar r (6216)
- 21 D stdan ayru bir dem ut  r m[1] yok
‘ lem ire hi ayd u r m[1] yok (6219)
- 22 ancaru ‘ı d nse d ner ol bile
Her ki ‘ ısa bu  li ol bile (6221)
- 23 anı g nle kim d şerse derd-i y r
Aa ne  r m abr u ne ar r (6222)
- 24 D st y zi  n g rn gele g l gibi
Ola ol b -hi[ten]  n b lb l gibi (6223)
- 25 Pes  inci  li budur ‘ ıu
ol b t n ıd issi girek  dıu (6225)
- 26 Dile d rdinci de bu ‘ı n’itd gin
‘ı gelicek kiiden ne g td gin (6228)

[84^a]

- 27 Yandırur ‘ı kime gelse ‘ rını
Yıar anu va‘ını v  arını (6229)
- 28 ‘ı iinde n m [u] neng [ ] ‘ rı yok
B n mel met gelse bir z nh rı yok (6231)
- 29 Her kim  kim c n  bu ‘ı iid r
  gel r her nice s z kim iid r (6234)
- 30 ‘ r u n m s ‘ı-ıla yolda deg l
N m u nengi ‘ı eri ılmaz ab l (6236)

21b. r m: N, d m.

23b. ne  r m: N, ne  r m u.

24b. ola ol: N, ol ola //  n: N, -.

26a. d rdinci de bu: N, imdi // ‘ı: N, ‘ ıa.

27a. yandırur: N, k yn d r.

27b. Bu mısra, N’de u ekildedir:

alk iinde d kd r r va rını

28a. ‘ rı: N, ‘ r.

28b. z nh rı: N, z nh r.

- 31 Kankı ‘āşık kim şakındı adını
Ol haqıkat almadı ‘ışk dadını (6238)
- 32 Dinle bişinci nişanı ‘āşık
Kim anuñ bu ‘ışk-ıla adı çıka (6246)
- 33 Leyli vü Mecnūn gibi kim anılur
‘Āşık u ma ‘şūk diyü kamu bilür (6243)
- 34 Niçe ma ‘şūk [kim] anuñ fikri ola
Ol bu ‘ālem halkınuñ zıkri ola (6240)
- 35 Kankı cānda kim bu ‘ışkuñ dad[ı] var
Dünyada hem āhiretde adı var (6244)
- 36 Nedür altıncı nişanı ‘āşık
Şoldur ol kim hānumānı ‘āşık (6257)
- 37 Cümle gözden dökilüben terk ola
Cān içinde dōstı sevmek berk ola (6250)
- 38 Anmaya hiç māl [u] mülk [ü] cins ü naqd
Gide gönünden be-küllü hall u ‘aqd (6251)
- 39 ‘İşkdan ayruñ olmaya ser-māyesi
Dōstı sevmek ola küllü māyesi (6254)

[84^b]

- 40 Unıda hem ‘avratın oğlın kızın
Dünyeden dōstdan yaña dōne yüzün (6255)

32a. Bu mısra, N’de şu şekilde kayıtlıdır:

Pes bişinci menzil oldur ‘āşık

33a. anılur: N, analar.

33b. diyü: N, diyüp // bilür: N, bular.

34a. ma ‘şūk kim: N, kim ma ‘şūk.

36. Beyit, N’de şu şekildedir:

‘İşk içinde bes ol altıncı nişan

Şol-durur kim teng ola bu hānumān

40. Bu beyit, N’de şu şekildedir:

Unıdıla ev ü barı u mülk ü māl

Bilmeye hiç niçe geçer māl u sāl

- 41 Ğarķ ola dōst ārzūsında cān [u] dil
Ayruķ anda olmaya hiç ķāl [u] ķıl (6256)
- 42 Pes yidinci ‘ıřķ eri olur ğarīb
Rāzın açmaz kimseye gōñlin ķarıp (6261)
- 43 Oğlı kıızı bilmez anuñ hālını
Añladımaz kimseye aħvālını (6263)
- 44 Kōpduğı yirde ğarībdür ol kişi
Ger giderse hem ğarıblıķdur işi (6265)
- 45 Mekke şehrinde nitekim Muştafā
Dün [ü] gün ğurbet çekerdı iy şafā (6266)
- 46 Mekke’den vardı Medīne şehrine
Yine düşdi ol ğarıblıķ ķahrına (6267)
- 47 Pes hāķıķat kimde varsa derd-i yār
Bilün anı kim ğarībdür derdi var (6268)
- 48 Her kim oldı dōstlarından külli yād
Ol-durur dōsta irüp bulan murād (6271)
- 49 Hergiz ol añmaya dünyā āñiret
Dimeye kim niçe olur ‘āķibet (6275)
- 50 Hātırından dökile her bir gümān
Yazıla dōst āşikāre vü nihān (6276)
- 51 Dōstı sevmek ola dün gün fıkr aña
Dōstı añmaķ ola her dem zıkr aña (6277)

42a. pes yidinci: N, şoldur ol kim.

48b. Bu mısra, N’de şu şekildedir:

Ol-durur kim dōst öñinde buldı dād

49b. dimeye: N, eytmeye // olur: N, olam.

50a. Bu mısra, N’de şu şekildedir:

Hātırından maħv ola cümle cihān

50b. āşikāre: N, āşikārā.

[85^a]

52 ‘Işık içinde ğark ola çün cism [ü] cān
Pes harām ola aña iki cihān (6283)

*Ḳāle’n-nebiy ‘aleyhi es-salāvatü ve’s-selām Ed-dünyā harāmü’n-‘alā
ehli’l-āḥire ve’l-āḥiretü haramün alā ehli’d-dünyā ve hü mā harāmāni alā
ehlullāh.⁵*

53 Çünkü cānda dōst ‘ışkı berk ola
Lā-cerem dünyā vü ‘uḳbā terk ola (6282)

54 Bu sekiz dürlü nişān k’eytdüm saña
Ḥālī budur ‘āşıḳuñ öñden soña (6285)

55 Kimsene kim içmedi bu şerbeti
Ne bilür kim nedür anuñ lezzeti (6290)

56 Taḡrı’dan bu ‘ışık ‘aṭadur muṭlaḳā
Kime gelse ol bulur ‘ömr-i beḳā (6291)

57 ‘Işık içinde gizlidür cümle murād
‘Işık erin sen şanma ḳaldı nā-murād (6293)

58 Pes beşāretdür bu ‘Āşıḳ cānına
Kim yazıldı adı ‘ışık dīvānına (6296)

59 Ṭadmasaydı cānı bu ‘ışık dadını
‘Āşıḳa kim döndereydi adını (6297)

60 Işık divānından çü degdi dād aña
Lā-cerem kim ‘Āşıḳ oldu ad aña (6298)

52b. Bu mısra, N’de şu şekildedir:

Bes harāmdur aña her dü cihān

⁵ *Hadis-i Şerif*: Ahiret ehline dünya haramdır, dünya ehline ahiret haramdır. Tanrı ehline (dünya ve ahiretin) her ikisi de haramdır. Bu iktibas, N’de yoktur.

56a. bu: N, - // ‘ışık ‘aṭadur: N, ‘ışık bir ‘aṭadur.

Dāsītān-ı Şeşüm Ez-Bāb-ı Heştüm

61 Kānı ol ‘āşıkklarun hālīn şoran
‘İşk-ıla her nesnenün hālīn gören (6300)

62 Anılasun ne işler olmuş dünyede
‘İşk içinde niçeler gelmiş ada (6302)

63 Niçelerün adını yıkdı bu ‘ışk
Niçelerden ad alup çıkdı bu ‘ışk (6303)

[85^b]

64 Bildi ‘ālem halkı bunlar ney’dügin
Adları ne hālleri niçe’ydügin (6306)

65 ‘Āşık [u] ma‘şūk ne-y-içün oldılar
Ne sebebdan halk bunları bildiler (6309)

66 ‘İşk-ıla diğler-iseñ eydem saña
İşid imdi niçedür öñden şonça (6310)

67 Ol zamān kim yoğ-ıdı bu nüh felek
‘Arş [u] ferş [ü] cism [ü] cān ins [ü] melek (6311)

68 Var-ıdı ol pādīşāh-ı bī-mekān
Sır içinde genc idi gizlū nihān (6312)

69 Diledi kim açılardı ol Celīl
Kendüzi kendüzine oldu delīl (6313)

*Kemā kāle Dāvūd ‘aleyhi’s-selām haberān ‘izzullāhu ta‘ālā
Küntü kenzen mahfiyyen fe aḥbebtü an-u’rāfe⁶*

70 ‘Āşık oldu kendü kendü yüzine
Ma‘şūk oldu kendüzi kendüzine (6314)

Başlık: N, altıncı dāsītān sekizinci bābdan beyān ider kim Tanrı tebāreke ve ta‘ālā tek sekiz dürlü ‘āşık ve ma‘şūk yaradupdur ve öz nūr-ı cemālin olara ‘arz idüp ol nūrı birbirine müşāhāde idüp sevişürler.

61b. hālīn: N, aşlın.

65b. bunları: N, buları.

⁶ *Hadīs-i Şerīf:* Davud Aleyhisselām’ın da dediği gibi yücelik sahibi Tanrı şöyle haber verdi: Gizli bir hazineydim, tanınmayı istedim.

- 71 Sevdı kendü kendüyi ol pādişāh
Gör ki ne kıldı vü n'itdi ol İlāh (6315)
- 72 Dilegi oldu kim [ol] Ḥayy u Beḳā
Karşu bir gözgü tuta her dem baḳa (6316)
- 73 Pes getürdi ol 'ademden 'ālemi
Hem ḳopardı 'ālem içre Ādem'i (6317)
- 74 Gözgü kıldı bunları kendüzine
Şayḳal urdı tıtdı kendü yüzine (6318)
- 75 Bunlaruḡ üzre bıraḳdı 'aksini
'Aksine kıldı havāle 'ışḳını (6319)

Ḳavluhu El-mü'minü mir'atu'llāhi⁷

[86^a]

- 76 'Aks içinde görinen ḥüsni-durur
Görüp ol ḥüsni seven 'ışḳı-durur (6320)
- 77 Ḥüsn birle tıtdı cümle 'ālemi
Ol eşerden şevḳa geldi ādemî (6321)
- 78 Birbirini sevdı cümle maḥlūḳāt
Yir ü gök ü cism ü cān u 'aḳl u zāt (6322)
- 79 'Āşıḳ u ma'sūḳ çokdur dünyede
Lḳ meşhūr bu sekiz geldi ada (6324)
- 80 Sevdı evvel yir ü gök birbirini
Kıldı ḥasret gör Ḥaḳḳ'ıḡ taḳdīrini (6328)

74b. kendü: N, karşu.

⁷ Bu ifade, eksiktir. İfadenin N'deki hâli şu şekildedir: *El-mü'minü mir'atü'l-mü'mini vallāhu'l-mü'minü* (Mümin, müminin aynasıdır. Allah da kullarına emn ü eman verendir.)

76a. içinde: N, içinden.

77a. Bu mısra, N'de şu şekildedir:

Ḥüsni birle 'ışḳı dutdı 'ālemi

79b. Bu mısra, N'de şu şekildedir:

Niçe eydem vaşfını gelmez ada

80b. Bu mısra, N'de şu şekildedir:

- 81 Yir turupdur göge karşı intizār
Gök dönedur dün [ü] gün kılmaz karar (6330)
- 82 Çün eli irmez yire gök gör n'ider
Gurriş idüp zârı vü feryâd ider (6332)
- 83 Pes döker hasret yaşın yir üstine
Ya'ni derdin 'arz ider ol döstına (6333)
- 84 Ol hevesden yir kıılır harkât [u] cüş
Döst beni aındı dir olur sebze-püş (6336)
- 85 Dürlü dürlü rengler-ile bezenür
'Azm ider yir dōsta karşı uzanur (6339)
- 86 Nerdübân eyler nebâtı çıkmağa
İrişüben dōst yüzine bakmağa (6340)
- 87 Çün iremez dōst makâmı yücedür
Bir gör anuñ hâli bu kez nicedür (6341)
- 88 İrmemek mağbūnlığından бүkilür
Toprak olur yine yire dökilür (6342)

[86^b]

- 89 'Işık içinde bu zemîn ü āsumān
Uşbu hasretde geçerler her zamān (6343)
- 90 'Āşık u ma 'şūk içinde uşbu nāz
Pādişāh sırrı-durur bu gizlū rāz (6346)
- 91 Pes anuñ 'aksi gelür her dem göze
'Āşık olğıl kim baķasın ol yüze (6347)
- 92 Dinledün yir-ile gök 'ışkın revān
Eydeyüm ay-ıla gün 'ışkın i cān (?)

Sen işit bu Tañrı'nuñ taķdīrini

81b. gün: N, gündüz // kılmaz: N, - // karar: N, bī-ķarār.

82b. idüp: N, eylep.

84b. dir: N, dip // sebze: N, sebz.

92a. dk. eyledüm bu yir ü gök 'ışkın beyān

- 93 Çün biribirnün yüzinde Hâk nûrın
Gördi ‘aşık oldu sevdi birbirin (6355)
- 94 Güneşi dördünc[i] gökde ol İlâh
Neyyir-i a‘zam kodı ol pâdişâh (6356)
- 95 Ayı uşbu gökde seyyâr eyledi
İlla güneş ‘ışkına zâr eyledi (6357)
- 96 Güneş aya inmek ister inemez
Ay-ıla ol bir felekde dönemez (6358)
- 97 Ay diler kim vara güneş katına
Cehd ider kim irişe hasretine (6360)
- 98 Tâ varınca güneşe küllî arır
Ol yigitlik ferr[i] hiç kalmaz kırır (6361)
- 99 Mağbûn olur pes güneşden ayrılır
Menzile varurken ay yolda kalur (6362)
- 100 Yine bedr olup döner ay yüzini
Güne ‘arz itmek diler kendüzini (6365)
- 101 Ol toğınca gün tolnur iremez
Görinimez dōsta dōstın göremez (6366)

[87^a]

- 102 Pes rücû‘ eyler yine dōstdan yaña
Eydür âhir dōst baқа bir kez baña (6370)
- 103 Tâ varınca dōsta küllî mahv olur
Kendü ‘ilmi kendüzinden sehv olur (6371)
- 104 Yıl geçer degşürilür devr [ü] zamân
Degşürilmez ay [u] gün ‘ışkı hemân (6374)

98b. hiç kalmaz: N, kalmaz hiç.

100. Bu beyit, N’de şu şekildedir:

Ay çü bildi bedr olupdur yüzini
Dōsta ‘arz itmek diler kendüzini

101a. ol: N, ay.

102a. dōstdan: N, dōstdın.

105 *‘Āşık u ma ‘şūk (...)*
(...) (6375)

106 *Pes anuḡ ‘aksi (...)*
(...) (6376)

107 Çünkü bildün ay [u] gün ahvālını
Diḡle Yūsuf’la Zelîḡā ḡālını (6377)

108 Bir zamān ol Mısr şehrinde meger
Şatdı ḡul dip Yūsuf’ı bir bî-ḡaber (6379)

109 Gün disem görklüyd[i] günden şūreti
Ay disem arıydı aydan şireti (6382)

110 Kim görürse unıdurdı kendüyi
Terk iderdi yimegi vü uyḡuyı (6383)

*Ḳavluhu ta ‘ālā felemmā rāeynehū ekbernehūve ḡatta ‘nā eydiyehünne*⁸

111 Çün Zelîḡā gördi anuḡ yüzini
Pes yavu ḡıldı bu kez kendüzini (6385)

112 Gitdi şabrı oldu ol dem bî-ḡarār
Āḡiri bir ḡile ḡıldı iḡtiyār (6388)

113 Ol sebebden ḡaldı Yūsuf’dan ırāḡ
Pes Zelîḡā cānına düşdi firāḡ (6390)

114 Geçdi bu ḡāl üstine çok rüzigār
Gitmedi hergiz göḡüldeḡ derd-i yār (6391)

[87^b]

115 Çün geçürdi ‘ıḡḡ içinde ‘ömrini
İmdi bir gör pādīşāḡuḡ emrini (6396)

⁸ *Kur’ân-ı Kerîm Meali*, Yusuf/ 31: Nihayet Onu (Hz. Yusuf’u) görünce (onu öylesine) pek yüceltiler ki kendilerinin ellerini kestiler (Öztürk, 2018, s. 216).

111a. anuḡ: N, Yūsuf.

112a. gitdi: N, çünkü // ol dem: N, oldu.

112b. Bu mısra, N’de şu şekildedir:

Pes bu kez bir ḡile ḡıldı iḡtiyār

116 Virdi [i]ki ‘ömri aña buldı murād
 Ƙomadı Haƙ anı şöyle nā-murād (6397)

117 ‘Āşık [u] ma‘şūk bir oldı tamām
 Mısr tahtı bunlara oldı maƙām (6398)

118 ‘Āşık u ma‘şūk (...)
 (...)(6400)

119 *Pes anuŋ* (...)
 (...)(6401)

120 İşid imdi ol Ĥadıce düşini
 Kim bilesin ‘āşık olan işini (6402)

121 Bir zamānda var-ıdı bir nık-baht
 Kim Yemen mülki aña olmışdı taht (6403)

122 Ĥüsn içinde bî-naẓırdı ol nigār
 Māl [u] ni‘met bî-ħisāb u bî-şümār (6404)

123 Bir gice ĥatun yaturken düş görür
 Muştafā sırrını ƙarşu tuş görür (6408)

124 Daħı bedr ay geldi girdi ƙoynına
 Gezdi ƙoynından u çıƙdı boynına (6411)

125 Eytdiler ta‘bîrin anuŋ beyān
 Şöyle görnür kim gele Faħr-ı cihān (6417)

126 Sen aña ana olasın yā ĥalāl
 Usaŋ olma olmasun gönlün melāl (6420)

127 Çün Ĥadıce bellü bildi bu işi
 ‘Āşık oldı gitdi dünyā teşvîşi (6423)

116a. virdi iki: N’de virdi aña iki // murād: N, dād.

122a. ĥüsn: N, görk.

124a. Bu mısra, N’de şu şekildedir:

Geldi girdi yaƙasından ƙoynına

120b. gezdi: N, girdi.

125a. Bu mısra, N’de şu şekildedir:

Eytdi bu düş ta‘bîrinde bî-gümān

126a. sen aña ana: N, ana yā ana.

- 128 ‘İşk içinde geçdi niçe rûzigār
Hālî irdi maqşūdına ol nigār (6428)

[88^a]

- 129 Anı kim görmişdi gördi muṭlaқа
Ol yüzi görmeg-ile irdi Hāḳ’a (6429)

- 130 ‘Āşık u ma ‘şūk (...)
(...)(6430)

- 131 Pes anuḡ ‘aksi (...)
(...)(6431)

- 132 Diḡle bu kez Leylî Mecnūn hālını
Kim bilesin ‘ışk eri aḡvālını (6433)

- 133 Çünki irdi Mecnun’a ol ḳutlu dem
Gözleri yaş ṭoldı göḡlin aldı ḡam (6439)

- 134 Baḡdı Leylî yüzine gör ırmadı
Anı kim ol gördi kimse görmedi (6440)

- 135 ‘Āşık oldu gitdi cümle cān [u] dil
Ḳaldı ḡayrān u düketdi ḡāl u ḡıl (6442)

- 136 Çünki düşdi bu ḡaber ḡalk diline
Ma‘lum oldu cümle Baḡdād iline (6445)

- 137 Andan öḡdin Ḳays idi Mecnūn adı
Ḳays’uḡ oldu ba‘d-ezān mecnūn adı (6447)

- 138 Leyli ‘ışkı Ḳays’ı mecnūn eyledi
Ḳays yoydı Leylî mecnūn eyledi (6449)

- 139 ‘İşk içinde yavu ḡuldı kendüzin
Ḳancaru baḡsa gördi dōst yüzün (6454)

124a. niçe: N, bunça.

133a. çünki: N, çünkim.

135b. düketdi: N, dükendi.

139b. baḡsa: N, baḡdıysa.

- 140 İçi taşı Leyli'den tolmış-ıdı
Leyli'ye dek Mecnûn ad olmuş-ıdı (6458)
- 141 Çünkü Mecnûn degşürildi Leyli'ye
Leyli adı degşürildi Mevli'ye (6459)
- 142 Leyli Leyli dir-iken Mecnûn dili
Dile Mevli geldi gitdi müşkili (6460)
- 143 Pes bu 'ışkuñ ma'dini ol Hâk-durur
Kendüyi kendü sever muṭlaḳ-durur (6461)

[88^b]

- 144 Mevli 'aksi oldı Mecnûn gördügi
Leyli dip şol 'ışkına cān virdügi (6462)
- 145 *'Āşık u ma'şūk (...)*
(...)(6463)
- 146 *Pes anuñ 'aksi (...)*
(...)(6464)
- 147 Diñle imdi bülbül-ile gül işin
Bülbülün zārısın u gül gülüşin (6467)
- 148 Çün bakar bülbül görür ol gül yüzün
Unıdur bî-çäre ol dem kendüzün (6468)
- 149 Şabrı qalmaz olur ol dem bî-qarār
Pes güle qarşu kıılır cānın nişār (6469)
- 150 Yüreg[i] oynar [u] ditrer qanadı
Yanar ol bulsa düşüben yanadı (6470)
- 151 Çün görür bu hāl-ıla gül bülbüli
Bülbüle söyler bu kez ol gül dili (6474)
- 152 Eydür uş ben qarşu tırmuşvan saña
'İşk-ıla sen baña her dem baqsaña (6475)

141b. degşürildi: N, döndi bu kez.

150a. diter: N, köyner.

- 153 Neyçün olursın sen iy bülbül delü
Ne revādur gide ‘akl u bilü (6476)
- 154 Bülbül eydür çün baķarvan ben saņa
Sende görnür Taņrı’nun şun’ı baņa (6483)
- 155 Hem gelür bŷy-ı laţif-i Muştafā
Anuņ-ıçun mest oluram iy safā (6484)
- 156 Çün Çalap ‘ıřķı vŷ peyġambar deri
Sendedür sensin çiçekler serveri (6485)
- 157 Seni görüp niçe ‘āşık olmayam
Yā senüņ ‘ıřķuņda nice ölmeyem (6486)

[89^a]

- 158 Pes gül-ile bülbül işi şöyledür
Bellü bilüņ bülbüli gül şöyledür (6489)
- 159 ‘Āşık u ma ‘şuk (...)
(...)(6490)
- 160 Pes anuņ ‘aksi gelür (...)
(...)(6491)
- 161 İşid imdi ol şadef kaţre-y-ile
Nedür ol kaţre-i nîsān kim bile (6494)
- 162 Cümle hāķ ol kaţrenüņ müştākıdur
Anuņ-ıçun kim bu hāķa sākıdür (6498)
- 163 Lîki vardur bir müdevver cānavar
Ķamudan ola kaţreyi artuķ sever (6502)

153b. gide ‘akl u bilü: N, olmaķ ussından alu.

155b. oluram: N, olurvam.

157b. nice: N, niçün.

158a. şöyledür: N, böyledür.

161a. işid: N, diñle.

161b. Bu mısra, N’de şu şekildedir:

Eydeyüm n’itdügini kıldan kıla

163a. müdevver: N, ‘acāyib.

- 164 Zîre kim oldur anuñ ser-māyesi
Cān içinde naqd u genc ü māyesi (6503)
- 165 Ol deniz qar'ında tutmuşdur maķām
Gökdeki kaçreye 'āşıkdur müdām (6505)
- 166 Şöyle 'āşıkdur ki her dem her zamān
'İşk-ıçun terk eyler ol mülk [ü] mekān (6506)
- 167 Kor deniz dibin çıkar şu üstine
Ya'ni kim karşı gelem dir dōstına (6507)
- 168 Çün şadef kuraşına yağmur düşer
Ol maħabbet od-ıla kaynar bişer (6514)
- 169 Pes olur her kaçre dürr-i şāhvār
Anuñ-ıçun k'anda derd ü āh var (6515)
- 170 Bu şadef ol kaçreye 'āşık degül
Andağı Haķ nūrınadır cāna kıl (6517)
- 171 Kaçreye anın şadef 'āşık-durur
Anda Allāh nūrı var bayık-durur (6519)
- 172 'Āşık u ma 'şūk içinde uşbu nāz
Pādişāh sırrı-durur bu gizlū rāz (6520)
- 173 Pes anuñ 'aksi gelür (...)
(...) (6521)

[89^b]

- 174 Diñle imdi cān-ıla ten hālını
'İşk içinde nicedür aħvālını (6523)
- 175 Ol zamān kim Haķ yaratdı cānları
Cānlara virdi 'azım ihsānları (6524)
- 176 Gök yaratdı cānlara seyrān-ıçun
Yir yaratdı tenlere meydān-ıçun (6525)

165a. dibinde: N, ka'rında.

167a. dibin: N, ka'rın.

167b. gelem dir: N, gelür ol

175b. virdi 'azım: N, kıldı üküş.

- 177 Yirde gökde her ne kim varsa muķım
Eyledi cāna musahķhar ol Ƙadıṃ (6526)

*Ƙavluhu ta ‘ālā: Ve şahķhara lekūṃ mā fī ‘s-semāwāti vemā fī ‘l-
‘arżı cemī ‘ān⁹*

- 178 Zıre kim ol cān içinde cān ķodı
Kendüliginden dükenmez kān ķodı (6527)

- 179 Cān içinde gizledi genc-i nihān
Anı ister yügrüşüp cümle cihān (6528)

- 180 Kendü pertāvidur ol genc-i nihān
Kim anuṇla ķāyım olur bu cihān (6536)

- 181 Pes yaratdı şüreti dörd nesneden
Āb [u] āteş bād [ü] hāk oldu beden (6532)

- 182 Hāliyā cān ķondı şüret taķtına
Baķdı anuṇ gencine vü raķtına (6537)

- 183 Cānı gördi ‘āşık oldu ten daķı
Hem tene şefķat bıraķdı cān daķı (6542)

- 184 Eyle sevdi birbirin bu cān u ten
Kim bularda olmadı hiç sen ü ben (6543)

- 185 Ƙahr u luţf u fişķ u tã‘at hayr u şer
Cān-ıla tende biledür her hūner (6546)

[90^a]

- 186 Birbirinde genc-i pinhān tıydılar
Anuṇ-ıķun birbirine uydılar (6550)

- 187 ‘Āşık u ma‘şūk içinde uşbu nāz
Pādişāh sırrı-durur bu gizlü rāz (6551)

⁹ *Kur‘ān-ı Kerīm Meali*, Casiye/ 13: Göklerde ne var, yerde ne varsa tümünü, O’ndan bir lütuf olarak size boyun eğdirmiştir. Bunda, derin derin düşünen bir topluluk için elbette ibretler vardır. (Öztürk, 2018, s. 457)

182a. cān ķondı: N, cān geldi ķondı// şüret: N, -.

182b. anuṇ: N, taķtuṇ.

- 188 *Pes anuḡ ‘aksi gelür karṣuḡuza*
‘Āşıḡ olḡıl kim baḡasın ol yüze (6552)
- 189 Ol sekiz nesne ki vardı uṣ tamām
‘İṣḡ içinde oldılar ḡāyim-maḡām (6553)
- 190 ‘Aksini ‘ıṣḡa muḡābil eyledi
 Bunları birbirine ḡābil eyledi (6558)
- 191 Hem ḡavāle ḡıldı ‘ıṣḡı ‘aksine
 Anla imdi ‘ıṣḡı nedür ‘aksi ne (6559)
- 192 Ger anuḡ ‘aksi cihāna ṭolmasa
 Yāḡud anı sevmege ‘ıṣḡ olmasa (6560)
- 193 Bu cihān nice gelürdi ḡıç ḡıç
 Ḥöd ṭolupdur mekr ü ḡıle pıç pıç (6561)
- 194 Pes cihānı ‘ıṣḡa seyrān eyledi
 Döslara ‘ıṣḡ virdi ḡayrān eyledi (6562)
- 195 Pes bu ‘āşıḡ cānına şükrānedür
 Kim bu ‘ıṣḡuḡ şem‘ine pervānedür (6575)
- 196 Çevrinür dün gün diler kim nūr ola
 Ya‘ni ‘ıṣḡa yanar külli nūr ola (6576)
- 197 ‘İṣḡ u ‘āşıḡ şarf ola ol ma‘şūḡa
 Gide bu sen ben ḡala ol ma‘şūḡa (6577)
- 198 Kendüzin kendü göre kendü seve
 Uṣbu ma‘nı cem‘ olup geldi eve (6578)

[90^b]

Dāsītān-ı Heftüm Ez-Bāb-ı Heṣtüm

- 199 Yine göḡlüm ma‘dini cūṣ eyledi
 Ol eṣer bu ‘aḡlı sarḡōṣ eyledi (6580)

191b. ‘ıṣḡı: N, ‘ıṣḡ.

193a. nice: N, niṣe.

196b. yanar: N, köyne.

- 200 Görmeden göz kimseden virmez nişān
Bilmeden ‘ilmi bu dil kılmaz beyān (6583)
- 201 Kāmusın bildi bu zırekler tamām
Ma‘lum oldu bunlara her bir maḳām (6587)
- 202 Bildiler her bir metā‘ kandan gelür
Ḳanḳı cevher ḳanḳı ma‘dinden gelür (6589)
- 203 Buldılar her dürlü cevher kānını
Bildiler n’itmek gerek erkānını (6590)
- 204 Geldi ol erkān-ıla cevher ele
Şan‘at oldu düşdi ol elden [ele] (6591)
- 205 Niçe biñ yıldur ol şan‘at yörir
Ḳazılır ma‘dinler ü cevher erir (6592)
- 206 Hāşıl olur ol sekiz nesne-y-ile
Diñle imdi eydeyüm kim ne-y-ile (6598)
- 207 Evvel aña destür-ı sultān gerek
Eyde şol yirde baña bir kān gerek (6600)
- 208 Hük m ide ḥākim ḳoya vü māl vire
Andan ol ma‘din bu ḥālḳa el vire (6601)
- 209 Aña ikinci bu kez üstād gerek
Kim elinde dād hem istād gerek (6607)
- 210 N’eylemek n’itmek gerekdür bile ol
Kim bu yir altında cevher bula ol (6608)
- 211 İş bilendür başa ilten her işi
Çünki bilmez n’eyleye bilmez ḳışı (6609)

200a. görmeden: N, görmese.

200b. bilmeden: N, bilmedük.

201a. kāmusun: N, cümlesin.

206b. imdi: N, bir bir.

209a. gerek: N, ola.

209b. dād: N, dād u // gerek: N, ola.

Bölüm 3

TÜRKÇENİN EKONOMİK GÜCÜ: DİL PLANLAMASI VE KALKINMA¹

Ali KOÇ²

Samet ASLAN³

¹ Bu çalışmada yazar katkı oranları eşittir.

² Munzur Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dr. Öğr. Üyesi, e-mail: alikoc@munzur.edu.tr, ORCID 0000-0001-9809-3601

³ Munzur Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Arş. Gör.e-mail: smtaslan23@gmail.com, ORCID 0000-0003-0200-2985

GİRİŞ

Ekonomi, bir ülke ya da toplumda üretim, tüketim ve dağıtım süreçlerini inceleyen ve bu süreçlere ilişkin olayları analiz eden bir bilim dalı olarak tanımlanır (Bülbül ve Kaygısız, 2024). Ekonomik büyüme ve kalkınma, toplumların refah düzeyini ve gelişmişlik seviyesini belirleyen temel unsurlardan biridir. Sanayileşmiş ekonomilerle kalkınma yolundaki uluslar, söz konusu amaçları gerçekleştirmek adına farklı politikalar üretmekte ve operasyonel yöntemler belirlemektedir. Günümüzde, ekonomik büyüme üzerine yapılan tartışmalar, özellikle uzun vadeli büyüme dinamiklerinin nasıl sağlanacağı ve bu büyümenin sürdürülebilir kılınmasına yönelik politikaların nasıl tasarlanacağı konularına odaklanmaktadır (Berber, 2017). Aynı zamanda ekonomik kalkınma, ülkelerin gelişmişlik düzeyleriyle bağlantılı bir kavramdır. Ekonomik büyümenin yanında sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda da ilerlemeyi ifade eder (Şaşmaz ve Yayla, 2018). Geniş anlamda ise Ekonomik kalkınma, insanların yaşam standartlarını, özgüvenlerini, özgürlüklerini ve yaşam kalitelerini artıran bir süreç olarak tanımlanabilir (Todaro ve Smith, 2011). Bu sürecin ölçülmesinde, ülkelerin gelişmişlik düzeyini gösteren GSMH, kişi başına GSMH, Satın Alma Gücü Paritesi ve İnsani Gelişmişlik Endeksi gibi göstergeler kullanılmaktadır (Özsoy, 2012). Ekonomik kalkınma, bir toplumun refah düzeyini yükseltmek için yalnızca finansal kaynakların veya teknolojik ilerlemelerin değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve dilsel dinamiklerin de uyumlu bir şekilde organize edilmesini gerektiren çok boyutlu bir süreçtir. Geleneksel kalkınma modellerinde genellikle altyapı yatırımları, sermaye birikimi veya işgücü verimliliği gibi unsurlar öne çıkarılırken, dilin ekonomik değer üretimindeki rolü uzun süre göz ardı edilmiştir. Ancak küreselleşmenin hız kazandığı 21. yüzyılda, ulusal dillerin stratejik bir kaynak olarak konumlandırılması, ekonomik rekabet gücünü belirleyen kritik faktörlerden biri haline gelmiştir. Küreselleşme ve teknolojik gelişmeler, sınırların kalkmasıyla bilgi akışı ve insan hareketliliğini artırarak dilsel ve kültürel çeşitliliği çoğaltmıştır (Ateş ve Aytakin, 2022). Bu bağlamda, Türkçenin ekonomik bir güç olarak değerlendirilmesi ve dil planlaması politikalarının kalkınma süreçleriyle entegrasyonu, hem akademik hem de politik tartışmaların odağında yer almaktadır. Küresel ekonomide dilin rolü, yalnızca iletişim aracı olmanın ötesinde, kültürel kimliğin korunması, yerel üretimin desteklenmesi ve uluslararası pazarlarda markalaşma stratejilerinin şekillenmesi gibi alanlarda belirleyicidir. İzlanda ve Güney Kore gibi ülkeler, dil politikalarını ulusal kalkınma hedefleriyle bütünleştirerek hem teknolojik inovasyonda hem de kültürel diplomaside önemli başarılar elde etmiştir (Güney ve Türközü, 2023). Türkiye’de ise Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren dil devrimi, modernleşme projesinin temel taşlarından biri olarak kabul edilmiş; Türk Dil Kurumu (TDK), dilin sadeleştirilmesi ve bilimsel

terminolojinin oluşturulması gibi hedeflerle kurumsal bir misyon üstlenmiştir (Emiroğlu, 2011). Ancak günümüzde dijitalleşme, yapay zekâ ve küresel ticaretin dönüştürdüğü bir dünyada, dil planlamasının ekonomik etkilerinin disiplinlerarası bir perspektifle yeniden ele alınması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Türkçenin küresel ekonomik sistem içinde nasıl bir değer üretebileceği ve dil politikalarının sürdürülebilir kalkınma hedeflerine nasıl katkı sağlayabileceği bu çalışmanın temel problemleridir. Dil planlaması, geleneksel olarak toplumdilbilim ve eğitim politikaları bağlamında tartışılan bir konu olsa da, dijital platformların yükselişi ve dil temelli endüstrilerin (e-ticaret, yazılım geliştirme, dijital içerik üretimi) ekonomiye olan doğrudan etkisi, bu alanı ekonomi sosyolojisi ve kalkınma çalışmalarıyla kesişen disiplinlerarası bir zemine taşımaktadır. Özellikle Türkçenin teknolojik terminolojideki eksiklikleri, uluslararası pazarlarda marka isimlendirmelerinde yaşanan yabancı dil bağımlılığı ve dijital iletişimde dilsel özgünlüğün korunmasındaki zorluklar, araştırmanın odaklandığı somut sorun alanlarını oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı, dil planlaması ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi Türkiye özelinde analiz ederek, dil politikalarının yerel ve küresel ekonomik dinamiklerle nasıl uyumlandırılacağına dair bir çerçeve sunmaktır (Erözden, 2008; Orhan, 2017). Bu kapsamda, TDK tarafından geliştirilen terminoloji çalışmalarının yerel üretim sektörlerindeki etkisi, dijital platformlarda Türkçe kullanım pratiklerinin tüketici davranışlarına yansımaları ve dilsel özgünlüğün kültürel diplomasi aracılığıyla ekonomik değere dönüşme potansiyeli ele alınacaktır. Bu bağlamda Ortak Türk Alfabeti çalışmaları (İbrahimov, 2016; Güler, 2019; Yeşilot, 2020), TÜBA'nın bilimsel katkıları (URL-1), Türk diliyle ilgili düzenlenen çeşitli ulusal ve uluslararası etkinlikler, akademik yayınlar ve alıntı kelimelerin sistematik hale getirilmesine yönelik girişimler, Türkçenin hem bölgesel hem de küresel ölçekte daha güçlü bir konuma ulaşması konuları ele alınmaktadır (Uysal, 2017; Şirin, 2021). Nitel araştırma yöntemiyle desteklenen bu çalışma, hem dil politikalarının ekonomik boyutunu teorik bir temele oturtmayı hem de politika yapıcılar için somut öneriler geliştirmeyi hedeflemektedir. Araştırmanın önemi, dil ve ekonomi arasındaki simbiyotik ilişkiyi disiplinlerarası bir yaklaşımla inceleyerek, Türkçenin küresel rekabette bir avantaj unsuru olarak nasıl konumlandırılacağına dair yeni bir perspektif sunmasında yatmaktadır. Savunma sanayii gibi yerleşme vurgusu yüksek sektörlerde Türkçe terimlerin kullanımı, teknik iletişimde standartlaşmayı sağlarken, uluslararası pazarlarda "Türk markası" kimliğinin oluşumuna katkıda bulunmaktadır. Benzer şekilde, dijital platformlarda Türkçe içerik üretiminin artması, kültürel mirasın korunmasına ve yerli girişimcilerin küresel pazarlara erişimine de olanak tanımaktadır. Bu bağlamda çalışma, dil planlamasının salt bir kültürel

muhafazakârlık projesi olarak değil, ekonomik stratejinin ayrılmaz bir parçası olarak ele alınması gerektiğini savunmaktadır.

Kavramsal Arka Plan

Ekonomik kalkınma, geleneksel olarak altyapı yatırımları, sermaye birikimi ve teknolojik ilerlemelerle ilişkilendirilse de, modern yaklaşımlar sosyal, kültürel ve dilsel dinamiklerin bu süreçteki kritik rolünü vurgulamaktadır (Todaro ve Smith, 2011; Berber, 2017). Dil planlaması, bir dilin stratejik olarak konumlandırılması yoluyla ekonomik değer üretme potansiyeli taşır; bu bağlamda Türkçenin terminolojik standartlaşması, dijitalleşme sürecindeki adaptasyonu ve kültürel kimliğin korunması, ekonomik rekabet gücünü artıran unsurlar olarak ele alınmaktadır (Uysal, 2017; Güney ve Türközü, 2023). Türk Dil Kurumu (TDK), Cumhuriyet'in dil devrimi mirasıyla, bilimsel terminolojiyi Türkçeleştirme, sözlük çalışmaları ve Ortak Türk Alfabesi gibi girişimlerle dilin ekonomik entegrasyonunu desteklemektedir (Emiroğlu, 2011; İbrahimov, 2016). Kamu-özel sektör iş birlikleri, akademik katkılar ve dijital platformlarda Türkçe kullanımının yaygınlaştırılması, dil politikalarını sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu hale getirirken (Yavuz, 2010), dilsel özgünlüğün korunması, hem yerel üretimde verimliliği artırmakta hem de küresel pazarlarda Türk markalarının rekabet avantajını güçlendirmektedir. Bu çerçevede, ekonomik kalkınmanın yalnızca maddi göstergelerle değil, kültürel ve dilsel sermayenin korunup geliştirilmesiyle ölçülebileceği tezini desteklemektedir (Yeşilot, 2020; Şirin, 2021)

Araştırma Yöntemi

Dil planlaması ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi incelemek üzere bu çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından geliştirilen dil politikaları, terminoloji çalışmaları, dijital platformlardaki Türkçe kullanım pratikleri ve kamu-özel sektör iş birlikleri, belge analizi ve literatür taraması yoluyla ele alınmıştır. Akademik yayınlar, resmî kurum raporları (TDK, TÜBA) ve Türk Keneşi'nin Ortak Türk Alfabesi gibi projelere dair kaynaklar, disiplinlerarası bir perspektifle değerlendirilerek dil politikalarının ekonomik etkileri sosyodilbilim, ekonomi sosyolojisi ve kalkınma çalışmaları bağlamında incelenmiştir. Örnek olay incelemeleri (savunma sanayii, teknoloji sektörü) ve dilsel standardizasyon çabaları, teorik çerçeveyi desteklemek amacıyla analiz edilmiş; bu süreçte, dilin ekonomik değer üretme kapasitesi, pratik uygulamalar ve politika önerileri üzerinden tartışılmıştır. Çalışma, dil planlamasının ekonomik boyutunu teorik ve

uygulamalı bir zeminde bütünleştirmeyi hedefleyerek, politika yapıcılar için somut çıkarımlar sunmayı amaçlamıştır.

Ekonomik Kalkınma ve Dil İlişkisi

Ekonomik kalkınma, bir toplumun refah düzeyini artırmak için yalnızca maddi kaynakların veya teknolojik ilerlemelerin değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve dilsel dinamiklerin de uyumlu bir şekilde organize edilmesini gerektiren çok boyutlu bir süreçtir (Berber, 2017). Geleneksel kalkınma modellerinde genellikle altyapı yatırımları, sermaye birikimi veya işgücü verimliliği gibi unsurlar öne çıkarılırken, dilin ekonomik değer üretimindeki rolü uzun süre göz ardı edilmiştir. Ancak küreselleşmenin hız kazandığı 21. yüzyılda, ulusal dillerin stratejik bir kaynak olarak konumlandırılması, ekonomik rekabet gücünü belirleyen kritik faktörlerden biri haline gelmiştir (Topuz, 2016). Dil, yalnızca bir iletişim aracı olmanın ötesinde, kültürel kimliğin korunması, yerel üretimin desteklenmesi ve uluslararası pazarlarda markalaşma stratejilerinin şekillenmesi gibi alanlarda belirleyici bir rol oynamaktadır.

Dil ve ekonomi arasındaki ilişki, dilin bir toplumun ekonomik faaliyetlerini şekillendiren temel bir unsur olduğu gerçeğine dayanır (Bekar, 2016). Dil planlaması politikaları, yerel üretim sektörlerinde kullanılan terminolojinin standartlaştırılması ve yaygınlaştırılması yoluyla teknik iletişimi kolaylaştırabilir. Bu durum, özellikle savunma sanayii, teknoloji ve eğitim gibi alanlarda yerli üretimin verimliliğini artırarak ekonomik kalkınmaya katkı sağlar. Ayrıca, dilin doğru ve etkili kullanımı, uluslararası ticaret ve yatırım faaliyetlerinde güvenilirliği artıran bir faktör olarak öne çıkar. Yabancı yatırımcılar ve iş ortakları için yerel dilde hazırlanan raporlar, sözleşmeler ve pazarlama materyalleri, iletişim engellerini ortadan kaldırarak ekonomik iş birliklerini kolaylaştırır.

Dilsel özgünlük, ekonomik kalkınma süreçlerinde kültürel kimliğin korunması ve yerel değerlerin küresel pazarlarda tanıtılması açısından da büyük önem taşır. Türkçenin uluslararası platformlarda etkin bir şekilde kullanılması, Türk markalarının küresel rekabette tanınırlığını artırabilir. Bu durum, özellikle turizm, gastronomi ve el sanatları gibi kültürel değerlerin ön planda olduğu sektörlerde belirgin bir avantaj sağlar. Dil planlaması politikaları, bu tür sektörlerde kullanılan terimlerin standartlaştırılması ve yaygınlaştırılması yoluyla, yerel ürünlerin uluslararası pazarlarda daha etkili bir şekilde tanıtılmasına olanak tanır (Orhan, 2011; Gelner, 2008). Ekonomik kalkınma ve dil arasındaki ilişki, dilin yalnızca bir iletişim aracı olarak değil, aynı zamanda ekonomik değer üreten stratejik bir kaynak olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Dil planlaması politikaları, yerel üretim sektörlerindeki

verimliliği artırırken, kültürel kimliğin korunması ve uluslararası rekabette dil temelli avantajların geliştirilmesi açısından da kritik bir rol oynar. Bu bağlamda, dil ve ekonomi arasındaki simbiyotik ilişki, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için disiplinlerarası bir yaklaşımla ele alınmalıdır.

Küreselleşme ve Dil Politikalarının Önemi

Küreselleşme, ekonomik, sosyal ve kültürel sınırların aşınmasıyla uluslararası etkileşimleri artıran ve dünya çapında entegrasyonu sağlayan bir süreçtir. Bu süreç, ulusal dillerin korunması ve geliştirilmesi açısından hem zorluklar hem de fırsatlar yaratmıştır. 21. yüzyılda küreselleşmenin hız kazanmasıyla dil politikaları, kültürel kimliğin korunmasının ötesinde, ekonomik rekabet gücünü belirleyen stratejik bir unsur haline gelmiştir (Giddens, 1990; Mitleman, 1997). Uluslararası ticaret, teknoloji ve iletişim ağlarının genişlemesi, dilin ekonomik değer üretimindeki rolünü daha belirgin hale getirmiştir.

Baskın dillerin, özellikle İngilizcenin yaygınlaşması, ulusal diller için bir tehdit oluştururken, aynı zamanda bu dillerin yeniden konumlanması için fırsatlar da sunmaktadır. İzlanda ve Güney Kore gibi ülkeler, dil politikalarını küresel rekabet stratejileriyle uyumlu hale getirerek hem kültürel kimliklerini korumuş hem de ekonomik kalkınmalarını desteklemiştir. Bu ülkeler, yerel dillerini teknoloji, eğitim ve ticaret gibi alanlarda etkin şekilde kullanarak dilsel özgünlüğü bir rekabet avantajına dönüştürmüştür. Türkiye açısından küreselleşme, dil politikalarına hem fırsatlar hem de tehditler sunmaktadır. Türkçenin uluslararası platformlarda daha fazla kullanılması, kültürel diplomasi ve ekonomik etkileşimler açısından potansiyel oluştururken, yabancı dillerin bilim, teknoloji ve ticaretteki baskınlığı Türkçenin geri planda kalmasına neden olmaktadır. Bu durum, dil politikalarının küresel dinamiklerle uyumlu hale getirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Dil politikalarının küreselleşme sürecindeki önemi, dilin korunmasının ötesinde ekonomik ve sosyal kalkınmaya katkı sağlayacak şekilde planlanmasında yatmaktadır (Eraydın Virtanen, 2003). Çünkü bir dilin değerini ve yerini belirleyen resmî dil, diplomasi dili, yazı dili, bilim dili ve edebiyat dili gibi özelliklerdir. Bu ölçütlerin yaygınlığı ve geçerliliği, bir dilin işlevselliğini ve prestijini belirler. Türkçe, tarih boyunca bu özelliklere sahip az sayıdaki dillerden biri olarak, dünya çapında prestijli, yaygın ve işlevsel bir dildir (Buran ve Alkaya, 2011). Bu bağlamda dijital platformlarda Türkçe içerik üretiminin teşvik edilmesi, hem kültürel kimliğin korunmasına hem de yerli girişimcilerin küresel pazarlara erişimine katkı sağlayabilmekte Türkçenin dünya çapında prestijini artırmada katkı sunacaktır. Ayrıca, bilimsel ve teknolojik terminolojinin Türkçeleştirilmesi, yerel üretimde

verimliliği artırarak uluslararası rekabette avantaj yaratabilir. Bu bağlamda, Türkiye'nin dil politikalarını küresel dinamiklerle uyumlu hale getirerek kültürel kimliğini koruması ve küresel rekabet gücünü artırması büyük önem taşımaktadır.

Dil Planlamasında Türk Dil Kurumu: Tarihsel Gelişim ve Politikalar

Türk Dil Kurumu (TDK), Türkiye'de dil planlaması ve dil politikalarının şekillenmesinde merkezi bir role sahip olan kurumdur. 1932 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde kurulan TDK, dil devriminin temel taşlarından biri olarak kabul edilir. Kuruluş amacı, Türkçenin sadeleştirilmesi, yabancı kökenli kelimelerden arındırılması ve bilimsel terminolojinin Türkçeleştirilmesi gibi hedefler doğrultusunda çalışmalar yürütmektir (Emiroğlu, 2011). Bu süreç, yalnızca dilsel bir dönüşüm değil, aynı zamanda ulusal kimliğin inşası ve modernleşme projesinin bir parçası olarak görülmüştür.

TDK'nin tarihsel gelişimi, Türkiye'nin sosyal, kültürel ve siyasi dönüşümleriyle paralel bir seyir izlemiştir. Kurum, ilk yıllarında özellikle Osmanlıca'nın yerine öz Türkçe kelimelerin kullanımını teşvik etmiş ve bu doğrultuda sözlük çalışmaları, terim üretimi ve dil bilimi araştırmaları yürütmüştür. Bu çabalar, dilin toplumsal hayatta daha anlaşılır ve erişilebilir hale gelmesine katkıda bulunmuştur (Arıcı ve Kaldırım, 2015). Ancak, TDK'nin dil politikaları zaman içinde eleştirilere de maruz kalmıştır. Özellikle, dildeki aşırı sadeleştirme çabalarının bazı durumlarda iletişim sorunlarına yol açtığı ve bilimsel terminolojinin yetersiz kalabildiği yönünde görüşler dile getirilmiştir. Günümüzde TDK, dil planlaması çalışmalarını dijitalleşme ve küreselleşme gibi yeni dinamiklerle uyumlu hale getirme çabası içerisinde (Dağtekin, 2022). Özellikle teknolojik ve bilimsel alanlarda Türkçe terimlerin üretilmesi ve standartlaştırılması, kurumun öncelikli hedefleri arasında yer almaktadır. Bu kapsamda, yapay zekâ, blokzincir ve dijital dönüşüm gibi alanlarda Türkçe karşılıkların geliştirilmesi, yerli üretim sektörlerinde teknik iletişimin kolaylaştırılmasına ve uluslararası rekabette dil temelli bir avantaj sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Türk Dil Kurumu (TDK), Türkçenin korunması, geliştirilmesi ve bilim, sanat, teknoloji gibi alanlarda kullanımının yaygınlaştırılması amacıyla dil politikalarını sistematik bir şekilde yürütmektedir. Bu kapsamda, kurumun sözlük çalışmaları ve dijitalleştirme faaliyetleri, dilin zenginleşmesi, standartlaşması ve erişilebilirliğinin artırılması açısından kritik bir rol oynamaktadır (URL-2). TDK'nin ağ ortamına aktardığı sözlükler, hem tarihsel derinliği hem de disiplinler arası kapsamıyla Türkçenin morfolojik, semantik ve etimolojik yapısını bütüncül bir yaklaşımla ele alır.

Türk dil politikalarının bilimsel temelleri, oldukça kapsamlı ve çok katmanlı bir terminolojik altyapı üzerine inşa edilmiştir. Bu altyapı, temel referans kaynaklarından başlayarak çağdaş Türkçe kaynaklar (Güncel Türkçe Sözlük, Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü, Yabancı Sözlere Karşılıklar Kılavuzu, Yazın Terimleri Sözlüğü [1974]) ile desteklenmekte; tarihî dil mirası (Tarama Sözlüğü, Derleme Sözlüğü, Eren Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü, Köken Bilgisi Sözlüğü "A" Harfi [Deneme Sürümü], Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu [1997]) ile derinleşmekte ve kültürel kodlar (Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Kişi Adları Sözlüğü, Türk İşaret Dili Sözlüğü, Halkbilim Terimleri Sözlüğü [1978]) ile zenginleşmektedir. Türk dilinin coğrafi yayılımı dikkate alındığında, Orta Asya lehçeleri (Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Özbek Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Uygur Türkçesi), Kafkas ve Anadolu havzası (Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesi), İdil-Ural bölgesi (Başkurt Türkçesi, Tatar Türkçesi) ve karşılaştırmalı dil çalışmaları (Rusça [Türk lehçeleri ile etkileşim bağlamında], Kıpçak Grubu Lehçeleri için Karşılaştırmalı Notlar) üzerine yapılan çalışmalar, dil politikalarının bölgesel entegrasyonunu sağlamaktadır. Bilimsel ve teknik terim bankası, fen bilimleri (Fizik & Kimya: Fizik Terimleri Sözlüğü [1983], Fiziksel Kimya Terimleri Sözlüğü [1978], Kimya Terimleri Sözlüğü [1981, 2007]; Biyoloji & Tıp: Biyoloji Terimleri Sözlüğü [1998], Dirilbilim [Biyoloji] Terimleri [1948], Tıp Terimleri Kılavuzu [2010], Veteriner Hekimliği Terimleri Sözlüğü, Histoloji-Embriyoloji Terimleri Sözlüğü), sosyal ve beşeri bilimler (Hukuk & İktisat: Medenî Hukuk Terimleri Sözlüğü [1966], İktisat Terimleri Sözlüğü [2004], Tecim, Maliye, Sayışmanlık ve Güvence Terimleri Sözlüğü [1972], Kriminoloji Terimleri Sözlüğü; Edebiyat & Sanat: Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü [1948], Güzel Sanatlar Terimleri Sözlüğü [1968], Sinema ve Televizyon Terimleri Sözlüğü [1981], Gösterim Sanatları Terimleri Sözlüğü [1983]), mühendislik ve teknoloji (Bilgisayar Terimleri Karşılıklar Kılavuzu [2007], Uygulayım Terimleri Sözlüğü [1980], Nükleer Enerji Terimleri Sözlüğü [1995], Metalbilim İşlem Terimleri Sözlüğü [1972]) ve spor ve zanaat (Takım Sporları: Ayaktopu Terimleri Sözlüğü [1974], Sepettopu Terimleri Sözlüğü [1969], Uçantop, Alantopu, Masatopu Terimleri Sözlüğü [1968]; Bireysel Sporlar: Güreş Terimleri Sözlüğü [1974], Yumrukoyunu Terimleri Sözlüğü [1968], Kılıçoyunu Terimleri Sözlüğü [1970]) alanlarını kapsayacak şekilde geniş bir yelpazede terminoloji standardizasyonu sağlamaktadır. Özel uzmanlık alanları, nitelikli meslek terimleri (Hemşirelik Terimleri Sözlüğü, Madencilik Terimleri Kılavuzu [1979], Su Ürünleri Terimleri Sözlüğü [2007], İlaç ve Eczacılık Terimleri Sözlüğü [2014]) ve metodoloji ve standartlar (Uluslararası Metroloji Sözlüğü, Yöntembilim Terimleri Sözlüğü [1981], Ekonometri Terimleri Karşılıklar Sözlüğü) ile dil politikalarının uzmanlık gerektiren alanlarda da etkin bir

şekilde uygulanmasına olanak tanımaktadır. Tarihî basımlar ve denemeler (Türkçe Hekimlik Terimleri Üzerine Bir Deneme [1944], Orta Öğretim Terimleri Kılavuzu [1963], Gramer Terimleri Sözlüğü [2003], Teknik Terimler Sözlüğü [1949]) ise dil politikalarının tarihsel sürekliliğini ve evrimini gözler önüne sermektedir (URL-2). Bu kapsamlı terminolojik altyapı, Türk dil politikalarının bilimsel, teknik, kültürel ve tarihsel boyutlarını birleştirerek sürdürülebilir bir dil planlaması için gerekli olan entelektüel zemini oluşturmaktadır.

Türk Dil Kurumu'nun dil politikaları, ulusal egemenliğin temel taşlarından biri olarak görülmeli ve stratejik kalkınma hedeflerimizin ayrılmaz bir parçası kabul edilmelidir. Savunma sanayii başta olmak üzere kritik sektörlerde Türkçe terimlerin benimsenmesi, yalnızca teknik özgürlüğümüzü pekiştirmekle kalmamakta, aynı zamanda küresel arenada "Türk teknolojisinin bağımsız kimliğini" inşa ederek neo-sömürgeci dil hegemonyasına karşı millî bir direnç hattı oluşturmaktadır. Bu yaklaşım, endüstriyel yerlileşme hamlesini dilsel bağımsızlıkla taçlandırarak, uluslararası ticarete "Türk mührünün" silinmez biçimde varlığını tesis etmektedir. Eğitim ve bilim alanında Türkçe terminolojinin egemen kılınması ise, Batı merkezli epistemolojik sömürden kurtuluşun anahtarıdır. Yerli Ar-Ge ekosisteminin filizlenmesi, ancak "bilimsel dilde tam bağımsızlık" ilkesiyle mümkündür. TDK'nin bu alandaki çalışmaları, genç nesillerin zihinsel özgürlüğünü garanti altına alırken, millî teknoloji atılımımızın entelektüel altyapısını güçlendirmektedir.

Dil Politikaları ve Sürdürülebilir İş Birlikleri

Sürdürülebilirlik kavramı genel anlamıyla belirsiz bir süre boyunca bir durum veya sürecin sürdürülebilme kapasitesini ifade eder (WordNet, 2008). Sürdürülebilirliğin evrensel olarak kabul edilmiş tek bir tanımı yoktur; ancak çoğunlukla "gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeden bugünün ihtiyaçlarını karşılamak" olarak tanımlanmaktadır. Dil politikalarının başarıya ulaşması, yalnızca devlet kurumlarının çabalarıyla değil, aynı zamanda kamu-özel sektör iş birlikleriyle de mümkündür. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için dil planlamasının ekonomik, sosyal ve kültürel dinamiklerle uyumlu hale getirilmesi, bu iş birliklerinin önemini artırmaktadır (Yavuz, 2010; Yeni, 2014).

Özellikle küreselleşme ve dijitalleşme süreçlerinde, dil politikalarının etkili bir şekilde uygulanabilmesi için kamu kurumları, özel sektör, akademi ve sivil toplum kuruluşları arasında güçlü bir iş birliği ağı oluşturulması gerekmektedir. Kamu-özel sektör iş birlikleri, dil politikalarının hayata geçirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Türk Dil

Kurumu (TDK) gibi devlet kurumlarının terminoloji çalışmaları, özel sektörün ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirilebilir. Bu kapsamda, teknoloji, eğitim, sağlık ve turizm gibi sektörlerde Türkçe terimlerin standartlaştırılması, hem teknik iletişimi kolaylaştırmakta hem de yerli üretimin uluslararası rekabette öne çıkmasına katkıda bulunmaktadır.

Özel sektörün dil politikalarına aktif katılımı, bu tür çalışmaların pratikte daha hızlı ve etkili bir şekilde uygulanmasını sağlayabilir. Ayrıca, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Keneşi) bünyesinde yürütülen Ortak Türk Alfabesi çalışmaları, Türk lehçeleri arasında yazı birliğini sağlamayı hedefleyerek, eğitim, ticaret ve kültürel iş birliği alanlarında standartlaşmayı teşvik etmektedir (İbrahimov, 2016; Dağıstan ve Aslan, 2018; Güler, 2019; Yeşilot, 2020). Bu girişim, Türkçenin bölgesel ve küresel düzeyde ekonomik entegrasyonunu kolaylaştırma potansiyeli taşımaktadır.

Akademi ve sivil toplum kuruluşları da dil politikalarının sürdürülebilirliği açısından kritik bir role sahiptir. Üniversiteler, dil bilimi ve dil planlaması alanında yapılan araştırmalarla politika yapıcılara bilimsel veriler sunarken, sivil toplum kuruluşları ise toplumsal farkındalığı artırarak dil politikalarının benimsenmesine katkıda bulunabilir. Türkçenin dijital platformlarda kullanımını teşvik eden projeler, hem akademik hem de sivil toplum iş birlikleriyle desteklenerek daha geniş kitlelere ulaştırılabilir.

Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), bu sürece önemli katkılar sunmaktadır (Arıcı ve Kaldırım, 2015). TÜBA'nın bilimsel terminoloji çalışmaları, Türkçeye ilgili yabancı dilde yazılan lügatları Türkçeye çeviri projeleri ve TDK ile iş birlikleri, özellikle fen, mühendislik ve sosyal bilim alanlarında Türkçe terimlerin standartlaştırılmasını sağlayarak, yerli araştırma-geliştirme faaliyetlerinin önündeki dilsel engelleri kaldırmaktadır. Bu çabalar, Türkçenin akademik ve teknik alanlarda görünürlüğünü artırarak entelektüel sermayenin güçlenmesine katkıda bulunmaktadır.

Dil politikalarının sürdürülebilirliği, aynı zamanda ekonomik kalkınma hedefleriyle de uyumlu olmalıdır (Esman, 1992; Levy, 2003). Özellikle dijital dönüşüm sürecinde, dil planlamasının yerli teknoloji şirketlerinin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde tasarlanması, ekonomik büyümeye doğrudan katkı sağlayabilir. Bu bağlamda, kamu-özel sektör iş birlikleri, dil politikalarının ekonomik değer üreten bir araç olarak konumlandırılmasına yardımcı olabilir.

Türkçe yazılım geliştirme araçlarının yaygınlaştırılması, yerli girişimcilerin küresel pazarlarda rekabet gücünü artırabilir. Ayrıca, alıntı

kelimelerin yazımı ve Türkçeleştirilmesi konusunda TDK'nin belirlediği standartlar, dilsel özgünlüğün korunmasına ve iletişimde tutarlılığın sağlanmasına katkıda bulunmaktadır (Uysal, 2017; Şirin, 2021). Örneğin "software" yerine "yazılım", "download" yerine "indirmek" gibi karşılıkların yaygınlaşması, hem teknik iletişimi kolaylaştırmakta hem de dilsel bağımlılığı azaltmaktadır.

Dil politikalarının sürdürülebilirliği, kamu-özel sektör iş birliklerinin güçlendirilmesiyle doğrudan ilişkilidir. Bu iş birlikleri, dil planlamasının yalnızca kültürel bir koruma projesi olarak değil, aynı zamanda ekonomik ve sosyal kalkınmanın bir aracı olarak görülmesini sağlayabilir. Türkçenin küresel rekabette bir avantaj unsuru olarak konumlandırılması, bu tür iş birliklerinin etkili bir şekilde hayata geçirilmesine bağlıdır.

Bu süreçte, kamu kurumları, özel sektör, akademi ve sivil toplum kuruluşları arasında kurulacak güçlü bir iş birliği ağı, dil politikalarının sürdürülebilirliğini ve etkisini artıracaktır. Ortak Türk Alfabeti çalışmaları, TÜBA'nın bilimsel katkıları, Türk diliyle ilgili düzenlenen ulusal ve uluslararası konferanslar, sempozyumlar ve akademik yayınlar ve alıntı kelimelerin sistematikleştirilmesi gibi girişimler, Türkçenin bölgesel ve küresel düzeyde bir güç olarak konumlanmasını destekleyecektir. Bu yaklaşım, sürdürülebilir kalkınmanın yalnızca ekonomik göstergelerle değil, kültürel ve dilsel sermayenin korunup geliştirilmesiyle ölçülebileceğini ortaya koymaktadır.

Türk Dünyasında Ortak Alfabe

Türk dünyasında ortak iletişim dili ve alfabe ihtiyacı, tarihsel süreçte farklı alfabelerin kullanımı nedeniyle ilişkilerin gelişimini engellemiştir (Gökdağ, 2013; Johanson, 2002). XX. yüzyıl başlarında İsmail Gaspıralı, Ali Bey Hüseyinzade, Celil Memmedkuluzade ve Ziya Gökalp gibi düşünürler ortak Türk dilinin gerekliliğini vurgulamış, Gaspıralı'nın 1883'te yayımladığı Tercüman gazetesi bu süreçte önemli bir araç olmuştur (Memmedova, 2019). 1926 Bakü Türkoloji Kurultayı'nda dil ve alfabe birliği tartışılmış, 1927'de Latin alfabesine geçiş konusunda uzlaş sağlanmıştır (Atabey, 2024; Güler, 2019; Memmedova, 2019). Ancak SSCB politikaları Kiril alfabesine dönüşe yol açmış ve dil birliği sağlanamamıştır (Atabey, 2024; Ercilasun, 2015; Gökdağ, 2013; Memmedova, 2019). 1991 Marmara Üniversitesi sempozyumunda 29+5 harflik ortak alfabe üzerinde uzlaşılmış, 2024 Bakü toplantısında yeni ortak alfabe konusunda mutabakata varılmıştır (Güler, 2019; Kaşgarlı, 2021; TDK, 2024).

Ortak alfabe ve iletişim dilinin benimsenmesi Türk devletleri arasında iş birliğini teşvik etmek ve dilsel mirası korumak açısından kritik öneme sahiptir. Ancak "ortak Türk dili", "ortak iletişim dili" gibi terimlerdeki kavramsal belirsizlikler tutarlı tanım ve uygulama önünde engel oluşturmaktadır (Abdieva, 2017; Atabey, 2024; Gökdağ, 2013). İki gün süren ve dört oturum halinde gerçekleşen toplantıda, 1926 Birinci Bakü Türkoloji Kurultayı'ndan bu yana devam eden ortak alfabe süreci değerlendirilmiştir. Komisyon, fonem temelli bir yaklaşım benimseyerek her harfi tek tek değerlendirmiş ve oylama yöntemiyle karara bağlamıştır. Azerbaycan Türkçesindeki "Əə" harfinin tarihsel önemi vurgulanmış ve 100 yıllık kullanımı nedeniyle korunması kararlaştırılmıştır. Türkiye Türkçesindeki "I" harfi ve Kazakistan'ın ısrarı üzerine "Üü" harfi de dahil olmak üzere toplam 34 harften oluşan Ortak Türk Alfabesi, Komisyon üyeleri tarafından oy birliğiyle kabul edilmiştir. Bu tarihî ve stratejik çalışmanın sonuç bildirgesi ilgili devlet makamlarına ve Türk Devletleri Teşkilatı Aksakallar Konseyi Başkanlığı'na sunulmak üzere hazırlanmıştır (TDK URL-3).

08 Ekim 2025 tarihinde TRT AVAZ'da yayımlanan habere göre, Azerbaycan'ın Gebele şehrinde düzenlenen zirvede Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından ortak alfabe konusuna dikkat çekilmiştir. Türkiye'nin bu konuda ilk adımı attığı belirtilerek, Prof. Dr. Ramazan Korkmaz'ın Cengiz Aytmatov'u anlatan eseri ile Oğuznameler'in ortak alfabe ile basıldığı ve zirveye katılan liderlere takdim edildiği ifade edilmiştir. Türk Devletleri'nin bilim ve teknoloji alanında iş birliğinin güçlendirilmesi ve yüksek katma değerli ortak yatırımlar yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca yapay zeka alanında küresel gelişmelerin yakalanması ve kültürel zenginliğin korunması amacıyla Türkçe büyük dil modelinin geliştirilmesine hız verilmesi gerektiği belirtilmiştir. 2026 yılı Ocak ayında Ankara'da Türk Dünyası Yayıncılık Kongresi'nin toplanmasının planlandığı, 30 Ekim'de Semerkant'ta düzenlenecek UNESCO 43. Genel Konferansı'nda 15 Aralık'ın Dünya Türk Dili Ailesi Günü olarak ilan edilmesinin temenni edildiği bildirilmiştir. Türk Devletleri Teşkilatı'nın 16 yıllık süreçte "dilde, fikirde, işte birlik" ilkesiyle kaydettiği başarılarla yenilerinin eklendiği ifade edilmiştir (TRT URL-4). Bu gelişmeler, Türk dil politikalarının çok boyutlu terminolojik altyapısının Türk devletleri arasındaki destek ve dayanışma ile ne kadar somutlaştığını ve kurumsal bir kimlik kazandığını göstermektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Türkçenin ekonomik gücünün ortaya çıkarılması ve dil planlamasının kalkınma süreçlerine entegrasyonu, disiplinlerarası bir yaklaşım ve kurumsal iş birlikleriyle mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda, Türk Dil

Kurumu (TDK), Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana dil devriminin temel taşıyıcısı olarak Türkçenin sadeleştirilmesi, zenginleştirilmesi ve bilimsel terminolojinin yerelleştirilmesi yönünde kritik bir misyon üstlenmiştir. TDK'nın geliştirdiği sözlükler, terim kılavuzları, ortak alfabe çalışmaları ve dijitalleştirme projeleri, dilin korunmasına, teknoloji, savunma sanayii ve eğitim gibi sektörlerde yerli üretimin teknik iletişim standartlarını güçlendirerek ekonomik verimliliğe katkı sağlamıştır. Özellikle dijital çağda Türkçenin bilimsel ve teknolojik alanlarda terminolojik boşluklarını doldurma çabaları, uluslararası rekabette dil temelli bir avantaj yaratma potansiyelini barındırmaktadır. Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Keneşi) bünyesinde sürdürülen Ortak Türk Alfabesi çalışmaları da bu kapsamda önem taşımaktadır. Türk lehçeleri arasında yazı birliğini sağlamayı hedefleyen bu girişim, eğitim, ticaret ve kültürel iş birliği alanlarında standartlaşmayı teşvik ederek ekonomik entegrasyonu derinleştirme potansiyeli taşımaktadır. Alıntı kelimelerin yazımı ve Türkçeleştirilmesi konusunda TDK'nın belirlediği standartlar, dilsel özgünlüğün korunmasına ve iletişimde tutarlılığın sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Teknoloji, bilişim ve finans gibi küresel etkileşimin yoğun olduğu alanlarda İngilizce kökenli terimlere Türkçe karşılıklar geliştirilmesi hem teknik iletişimi kolaylaştırmakta hem de dilsel bağımlılığı azaltmaktadır. Ayrıca, alıntı kelimelerin fonetik ve morfolojik uyumla yazımı, dilin yapısına uygun bir standardizasyon sağlayarak kültürel kimliğin korunmasını desteklemektedir.

Türk diliyle ilgili düzenlenen ulusal ve uluslararası konferanslar, sempozyumlar ve akademik yayınlar, dil politikalarının bilimsel temellerini güçlendiren önemli platformlardır. Bu etkinlikler, dil bilimciler, ekonomistler, teknoloji uzmanları ve politika yapımcılar arasında disiplinlerarası diyalogu teşvik ederek, Türkçenin küresel ekonomik sistemdeki konumunu stratejik bir perspektifle ele alma imkânı sunmaktadır. Türkçenin dijitalleşme sürecindeki rolünün tartışıldığı sempozyumlar, dil temelli endüstrilerin gelişimi için yol haritaları oluşturulmasına zemin hazırlamaktadır. Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) gibi kurumların bilimsel terminoloji çalışmaları ve TDK ile iş birlikleri, Türkçenin akademik ve teknik alanlarda görünürlüğünü artırarak entelektüel sermayenin güçlenmesine katkı sağlamaktadır.

Türkçenin ekonomik bir güç olarak konumlandırılması, dil planlamasının salt bir kültürel koruma projesi değil, stratejik bir kalkınma aracı olarak ele alınmasıyla mümkündür. TDK'nın tarihsel birikimi, Ortak Türk Alfabesi gibi bölgesel iş birlikleri, alıntı kelimelerin sistematikleştirilmesi ve akademik platformlardaki disiplinlerarası çalışmalar, bu sürecin temel taşlarını oluşturmaktadır. Türkiye'nin küresel rekabette dilsel özgünlüğünü bir avantaja dönüştürmesi, ancak yenilikçi dil

politikaları, toplumsal katılım ve kurumlar arası sinerjiyle sağlanabilir. Bu yaklaşım, sürdürülebilir kalkınmanın hem ekonomik göstergelerle hem de kültürel ve dilsel sermayenin korunup bir dayanışma içerisinde geliştirilmesiyle ölçülebileceğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdieva, R. (2017). Bağımsızlıklarını kazandıktan sonra Türk Cumhuriyetlerinin dil politikaları ve Türkiye ile ortak dil ve ortak alfabe çalışmaları. *Uluslararası Türk Lehçeleri Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 104-119. <https://doi.org/10.30563/turklad.357305>
- Arıcı, A. F., & Kaldırım, A. (2015). 21. Yüzyılda bir medeniyet ve bilim dili olarak Türkçe: Sorunlar Ve Çözümler. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 269-284.
- Atabey, İ. (2024). Türkçe-yazı ilişkisi ve bağımsızlıklarının 30. yılında Türk Cumhuriyetlerinde alfabe. *Uluslararası İdil-Ural ve Türkistan araştırmaları dergisi*, 6(2), 207-220. <https://doi.org/10.59305/ijvuts.1532540>
- Ateş, E., & Aytekin, H. (2022). Küreselleşme sürecinde yaşanan dilsel ve kültürel değişimler ve topluma yönelik etkileri. *RumeliDE Dil Ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*(28), 398-407. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1132599>.
- Bekar, B. (2016). Dil ekonomisi ve Almanya Türklerindeki örnekleri (İsim ekiminde). *RumeliDE Dil Ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*(5), 9-17. <https://doi.org/10.29000/rumelide.336473>.
- Berber, M. (2017). *İktisadi büyüme ve kalkınma*. Trabzon: Celepler Matbaacılık Yayın ve Dağıtım.
- Buran, A. & Alkaya, E. (2011). *Çağdaş Türk yazı dilleri – I*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Bülbül, Ş. & Durgun Kaygısız, A., (2024), Ekonomik büyümeyi etkileyen faktörler üzerine bir inceleme. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 16 (1): 57-76., <https://doi.org/10.55827/ebd.1311945>.
- Dağtekin, F. (2022). Modern dil tartışmaları bağlamında Türk Dili Dergisinin Osmanlı Türkçesine yaklaşımı 1951-1960. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 28/28, 23-63.
- Emiroğlu, S. (2011). TDK yazım kılavuzu'nu geliştirmeye dönük bir inceleme. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, sy. 29, ss. 121-43.
- Eraydın Virtanen, Ö. (2003). Dil politikalarının millî yetçilik hareketlerindeki tarihsel kökenleri (Dil Politikalarının Kökenleri). İn Uzpeder, Ebru (Ed.), *Avrupa Birliği Sürecinde Dil Hakları*, Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayınları, İstanbul, ss. 18-21.
- Ercilasun, A. B. (2015). Dilde birlik. Ankara: Akçağ.
- Erözden, Oç (2008). *Ulus-devlet*, 2. Baskı. İstanbul: On İki Levha Yayınları.
- Esman, M. J. (1992). The state velanguage policy. *International Political Science Review*, Vol.: 13, No: 4, ss. 381-396.
- Gellner, E. (2008). *Uluslar ve ulusçuluk*, Çev: Büşra Ersanlı / Günay Göksü Ezdoğan, 2. Baskı. İstanbul: Hil Yayınları.
- Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Cambridge: Polity.

- Gökdağ, B. A. (2013). Türk Dünyasında iletişim dili meselesi. *Yeni Türkiye*, (55), 562-567.
- Güler, H. (2019). Türk dünyası'nda ortak yazı dili ve alfabe meselesi. *Türk Ekini* (2), 14-20.
- Güney, B., & Köroğlu Türközü, H. (2023). Güney Kore'nin homojen bir toplumdan çokkültürlü topluma geçişindeki temel etkenler. *Kültür Araştırmaları Dergisi*(17), 223-246.
<https://doi.org/10.46250/kulturder.1280542>.
- İbrahimov, E. A. . O. İ. (2016). Türk dünyasında ortak konuşma dili oluşturulmasında alfabe ve imla sorunları. *Gazi Türkiyat* (18), 213-220.
- Johanson, L. (2002). Türk yazı dillerinin ve yazı sistemlerinin geçerliliğine dair (Çev. M. Uğurlu). *Türk Bilig*, 4, 71-79.
- Kaşgarlı, R. (2021). Bir dil üç alfabe: 20. yüzyılın başından günümüze Uygur Türklerinin kullandığı alfabeler. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 51, 11-34.
<https://doi.org/10.24155/tdk.2021.155>
- Levy, J. T. (2003). *Language rights, literacy, vethe modern state in Kymlicka, Will / Patten*. Alan (Ed.), *Language Rights ve Political Theory*, Oxford University Press, New York, ss. 230-249.
- Memmedova, A. (2019). Ortak Türk alfabesi ve ortak Türk dili meselelerine tarihsel bakış. *Journal of Social Humanities and Administrative Sciences*, 5(16), 358-364.
<http://dx.doi.org/10.31589/JOSHAS.125>
- Mittleman, J. H.(1997). *The dynamics of globalization*. London: Oxford University Press.
- Orhan, S. (2017). Dil politikaları ve dil hakları üzerine teorik çerçeve. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(2), 331-362.
<https://doi.org/10.21492/inuhfd.351711>.
- Özsoy, C. (2012). *Kalkınma ekonomisinin anlam ve içeriği , iktisadi kalkınma*, (Ed.). Günsoy B. ve Özsoy C., Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 2668, ss. 2-26.
- Şaşmaz, M. Ü., & Yayla, Y. E. (2018). Ekonomik kalkınmanın belirleyicilerinin değerlendirilmesi: ekonomik faktörler. *International Journal of Public Finance*, 3(2), 249-268.
<https://doi.org/10.30927/ijpf.463825>.
- Şirin, H. (2021). Türkçenin köken bilgisi sözlüğünde alıntı sözcüklerin yazımına dair notlar. *Türkbilig* (42), 57-68.
- Todaro, M.P. & Smith, S.C. (2011). *Economic development, eleven edition*. Boston: Pearson Education.
- Topuz, Ç. (2016). Küreselleşmenin ulus-devlete etkileri, *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2/3, s.13-16.

- Uysal, İ. N. (2017). Türkiye Türkçesindeki alıntı* sözcüklerin yazım ve karşılığı üzerine bir araştırma. *Millî Eğitim Dergisi*, 46(215), 87-110.
- WordNet. (2008). “Sustainability”. Dictionary.com. Princeton University. <http://dictionary.reference.com/browse/sustainability> Erişim Tarihi: 05.01.2025.
- Yavuz, V. A. (2014). Sürdürülebilirlik kavramı ve işletmeler açısından sürdürülebilir üretim stratejileri/concept of sustainability vesustainable production strategies for business practices. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(14), 63-86.
- Yeni, O. (2014). Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma: bir yazın taraması. *Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3), 181-208.
- Yeşilot, O. (2020). *Türk dünyasında ortak alfabe: Uygulamalar, Arayışlar, Teklifler*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- URL-1: Türkiye Bilimler Akademisi, <https://www.tuba.gov.tr/tr/> Erişim Tarihi: 04.01.2025.
- URL-2: Türk Dil Kurumu, <https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi: 04.01.2025.
- URL-3: <https://tdk.gov.tr/icerik/basindan/turk-dunyasi-ortak-turk-alfabesinde-uzlasti/> 10.10.2025.
- URL-4: <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/turkistandan/cumhurbaskani-erdogan-turk-liderlere-ortak-alfabe-ile-basilmis-cengiz-aytmatov-v/68e51fc08a46314d2325c5a4>. 08.10.2025.

Bölüm 3

ŞAVAKLI TÜRKMENLERDE GÖÇER HAYVANCILIK ADLI ESERİ BAĞLAMINDA MUSTAFA MUHTAR KUTLU'NUN ETNOGRAFİK YAKLAŞIMI

Sibel TAŞ¹

¹ Munzur Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Görevlisi. e-mail: sibelkayatas@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-5227-3110

Mustafa Muhtar Kutlu, 1952’de Isparta’nın Uluborlu ilçesinde dünyaya gelir. İlköğretimini Eskişehir’de, ortaokul ve liseyi Merzifon’da bitiren Muhtar Kutlu, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji (Etnoloji) Bölümü’nde başladığı lisans eğitimini 1973’te tamamlar. Hocası Sedat Veyis Örnek’in teşvikiyle 1978’de Elazığ’da bulunan Fırat Üniversitesi’nde Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bilimleri Bölümü’ne Halkbilim asistanı olarak atanır ve yaklaşık 15 yıl süreyle burada görev yapar. Kutlu’nın 1987’de yayımlanan *Şavaklı Türkmenlerde Göçer Hayvancılık* adlı kitabı, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde 1979-1984 yılları arasında sürdürdüğü doktora çalışmasından müteşekkildir. Kutlu’nun Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sosyal Antropoloji (Etnoloji) Bölümü’ne geçiş tarihi 1994’te olur. Başkent, Ankara, Ankara hacı Bayram Veli Üniversitelerinin çeşitli fakültelerinde lisans ve lisansüstü düzeyde dersler veren Kutlu, aynı zamanda **Kültür ve Turizm Bakanlığı Somut Olmayan Kültürel Miras ve Uzmanlar Komisyonu** ve **Cumhurbaşkanlığı Atatürk Müze Köşkü Danışma Kurulu** üyeliklerinde görev yapmıştır. 2006 yılından itibaren ise **UNESCO Türkiye Millî Komisyonu Somut Olmayan Kültürel Miras İhtisas Komitesi** üyesi ve başkan vekili olarak çalışmalarını sürdürmüştür. (Kasapoğlu Akyol, 2021 ve Gürçayır Teke, 2021).

2019 yılında Ankara Üniversitesi DTCF Halkbilimi Bölümü’nden emekliye ayrılan Kutlu, 2025 yılında vefat etmiştir. Bu çalışma, Mustafa Muhtar Kutlu’nun etnografik anlayışının somut biçimde görülebildiği *Şavaklı Türkmenlerde Göçer Hayvancılık* adlı eseri üzerinden Kutlu’nun etnografik yaklaşımını anlamaya yönelik bir analiz niteliğindedir. Kitap üç bölümden oluşur: Birinci Bölüm’de *Giriş, Tanım ve Kavramlar, Coğrafi Yapı ve Tarihçe* başlıkları altında araştırmanın konusu, amacı ve alanı hakkında bilgi verilmekte, araştırmanın yöntemi tanıtılmakta, yarı göçebe bir aşiret olan Şavakların yaşadığı coğrafya tanımlanmakta, aşiretin kısa tarihçesine değinilmektedir. İkinci Bölüm’de *Şavak Aşiretinde Köy- Yayla Yerleşmesi* ana başlığı altında Tunceli ilinin Pertek ve Çemişgezek ilçeleri arasındaki köylerde konumlanmış Şavak aşiretinin köy ev ve yayla yerleşimi, bu yerleşim biçimlerine göre aşiretin nüfusu, barınma, yayla göçü süreci konularında bilgi verilir. Üçüncü Bölüm, *Şavak Aşiretinde Geleneksel Hayvancılık* başlığını taşır. Bu başlık altında

hayvanların bakımı, beslenmesi, çoban ve çobanlık, hayvancılıkla ilgili geleneksel işlemler, hayvancılıkla ilgili tören ve kutlamalar, hayvan ürünlerinin elde edilişi ve değerlendirilişi ile ilişkili bilgi ve gözlemler ayrıntılarıyla ele alınır.

Kitap, göçer kültürü ile ilgili barındırdığı zengin kavramlar açısından bakıldığında, mini bir sözlük olarak görülebilir. Son kısmında yer alan “Sözlük” bölümü ve süt ürünleri, hayvan hastalıkları, hayvanların adlandırılışı ve kümelenişi için Şavaklar arasında kullanılan sözcüklere anlamlarıyla birlikte yer verdiği için ayrı bir değere sahiptir.

Kitabın başlığı olan *Şavak Türkmenlerinde Göçer Hayvancılık*, okuyucuyu metne yönlendirmedeki ilk araç olarak son derece başarılı bir etnografik başlıktır. “Etnografik bir başlık, okuyucu ile hem genel konu başlığı ve hem de çalışılan insanlar, düzen, faaliyetler veya süreçlerle ilgili iletişim kurar” (Emerson, Fretz, Shaw, 2009:301). Bu anlamda başlık, okuyucuya araştırmanın konusu ve alanı hakkında anında ön bilgiyi veren ve kapsamı hakkında fikir sahibi olunmasını sağlayan bir dizgedir. Kutlu, araştırma konusu olarak göçebe bir aşiret olan Şavak aşiretini belirlemiş ve konuyu sınırlandırıp somutlaştırarak aşiretin “göçer hayvancılık” ile ilgili geleneğine, ekonomisine ve faaliyetlerine odaklanmıştır. Konunun somutlaştırılıp sınırlandırıldığı başlıktan itibaren aşiretin hangi yönleriyle ele alınacağını bilgisi verilmiştir.

Kitabın ilk sayfasında biri Uludağ Türkmenlerinden, diğeri Şavaklardan alınmış iki epigrafa yer verilir:

Ekme bağ, bağlanırsın

Ekme ekin, eğlenirsin

Çek deveyi, güüt koyunu

Bir gün olur beylenirsin” (Uludağ Türkmenleri)

Cefa istersen ek biç

Sefa istersen kon-göç” (Şavaklar) (Kutlu, 1987: V)

Bu halk deyimleri, konar-göçer bir hayat tarzını yerleşik yaşamdan üstün tutmuş göçebenin gönlünden ve zihninden kopan bir

anlayışın, estetik bir ifadesidir. Bu epigraf kullanımı, Kutlu'nun ilk tez danışmanı olan Sedat Veyis Örnek'e gizli bir selam olarak okunabilir. Örnek de 1971 yılında basılmış olan *Anadolu Folklorunda Ölüm* adlı çalışmasının girişinde halkın ölüme bakışını özetler nitelikte olan "ölüm" temalı ve uyaklı bir halk deyimini epigraf olarak kullanmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmacı, araştırma alanını belirleyip tam olarak somutlaştırdıktan sonra belirlenen konunun gereği olarak **etnografik yöntem**i kullanmıştır. Etnografik alan çalışması, "orada olma"yı, "deneyim"i, "gözlem"i ve "yerlinin bakış açısı"nı kavramayı ve anlamayı ifade eder (Altuntek, 2009:162). Etnoloğun, alana dalmadan önce literatür taraması yapmış olması, görüşme kılavuzunun taslağını hazırlamış olması, alanda yaşayan toplulukla iyi ilişkiler kurmayı kolaylaştıracak aracı kimseler bulması gerekir.

Kutlu, alana dalmadan önce ön bir araştırma yapmış ve aşiretle ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Aşireti biraz daha yakından tanımak için topluluğun içine girebilen ve dış dünya ile aşiret arasında hareket imkânı olan yöre yöneticileri, veterinerler, sağlık ocağı personeli yoluyla alana girmenin altyapısını oluşturmuştur. Daha sonra aşiret üyeleri ile iyi ilişkiler kurularak araştırmanın amacı açıklanmış, bu yolla karşılıklı güven duygusu inşa edilmiştir. Bu süreç, Kutlu'nun kendi dilinden şöyle verilir:

Ön araştırmanın önemli bir bölümünde köylerde kaldığımız süre içinde köylülerle yaptığımız sohbetlerde biz onlar hakkında bilgi edinirken onlar da bizim hakkımızda bilgi sahibi olmuş, bazı tereddütler ortadan kalkmış ve iyi ilişkiler kurulabilmiştir. (Kutlu: 1987: 15)

Alan araştırması yapacak olan bir etnograf için araştırma süreci, öngörülemez pek çok zorlukla doludur. Araştırmanın Türkiye tarihinde çok hareketli ve travmatik bir süreç olan 1980 öncesi, esnası ve sonrası zaman dilimi içerisinde yapılmış olması ve araştırmanın konusu olan yapının köy toplumundan da kapalı olan aşiret toplumunda yapılmakta olması, araştırma sürecinde karşılaşılan en büyük iki temel güçlüktür.

Araştırmada Kullanılan Teknikler: Gözlem, Görüşme ve Fotoğraf

Gözlem: Alan araştırmasına dayalı etnografik çalışma yapan bir etnologun kullandığı önemli tekniklerden biri de **“gözlem”dir**. Etnolog, doğrudan bilgi sahibi olmadığı bir topluluğun içine girmek, günlük hayat akışına dahil olmak ve insanlarla güvene dayalı sürekli bir ilişki kurmak durumundadır. Etnolog, bu ilişki düzeyini yakalayabildikten sonradır ki sağlıklı ve verimli bir şekilde içine daldığı yaşamın gündelik rutinlerini ve insan ilişkilerini incelemeye başlar. Tam da burada, **“katılımcı gözlem”** gerçekleşir. Etnolog, günlük olarak alanda gözlemlediği akışa dair ayrıntılı notlar tutar. Çalışmayı yazıya dökme aşaması geldiğinde etnolog, sahada görmüş olması gereken hemen her şeyi gözlemlemiş ve görsel, işitsel ya da yazınsal kayda geçirmiş olmalıdır.

Kutlu, çalışmasının başında o güne kadar Şavak peyniri ve Şavak dokuması gibi aşirete özgü konuların dışında aşiretle ilgili hiçbir bilgisinin olmadığını ifade eder. Bu ifadelerle içine daleceği alanın yabancısı, dışarıdan bakacak olan gözü olduğunu belirtir. Etnologun çoğu zaman hakkında hiç bilgi sahibi olmadığı bir alana dalarken içinde bulunduğu durumu, Eriksen şöyle anlatır:

Aslında hepimiz, alışık olmadığımız çevrelerde az veya çok bir palyaço durumuna düşeriz; her toplumda uyulması gereken pek çok kural vardır. Dolayısıyla bir kimse yabancısı olduğu bir toplumun sosyal yaşamına katılmaya çalışırken illa ki bu kurallardan bazılarını ihlal edecektir. (Eriksen, 2019:22)

Kutlu, Şavak aşireti ile belirli bir zaman geçirerek onların düzenini öğrenmeye çalışmış, aşiret hayatının gündelik rutinine katılmış, düzenin işleyişine tanıklık etmiş, bu süreçte insanlarla sürekli etkileşim ve iletişim içinde olmuş, etrafında gelişen, süren ve devinen pek çok şeyi gözlemlemiştir. 1979’da 45 gün, 1980’de 56 gün, 1981’de 26 gün ve 1983’te 10 gün olmak üzere sahada geçirdiği toplam süre yaklaşık olarak beş aydır. Bu bağlamda Etnolog Türkiye’de o güne kadar yapılmış en uzun süreli saha çalışmalarından birine imza atmıştır.

Kutlu, sahada geçirdiği bu vakitleri, çıkış noktasını göçer hayvancılıkla uğraşan Şavakların mevsimsel rutinlerinden hareketle belirlemiştir. Yaz aylarında göç yolları, konaklama merkezleri ve yaylalarda yaptığı saha çalışmasını kış aylarında aşiretin ikamet ettiği ve etnoloğun ön çalışma ile belirlediği köylerde sürdürmüştür.

Kutlu, sık sık kendisinin de ifade ettiği gibi, Munzurlarda yarı göçebe bir aşiret olan Şavakların içinde bir etnolog olarak kendisini bulmadan önce, en doğusu Kayseri olan bir coğrafyada yaşamıştır. Şu durumda, yabancı olduğu bir topluluğun kültürel kodlarını tanıma ve çözme çalışmasını yüklenmiştir. Eriksen, çoğu etnoloğun zorlu bir çalışmanın ardından okuyucunun karşısına çıkardığı derli toplu araştırmanın ardında, etnoloğun göğüslediği pek çok zorluğun yattığını ifade eder:

...antropologlar tarafından yazılan derli toplu, sistematik ve geniş kapsamlı metinler çoğu zaman alanda geçirilen sıkınlık, hastalık, kişisel mahrumiyet, hayal kırıklıkları ve bıkkınlık dolu uzun zamanların nihai ürünleridir Hiç de alışık olunmayan bir iklimle garip yemeklerle ve farklı bir hijyen anlayışıyla ve standartlarıyla baş etmek vücut sağlığı açısından hiç de hoş olmayan bir süreci barındırmaktadır. (Eriksen, 2019:52)

Ne yazık ki Kutlu, alanda yaşadığı kişisel deneyimlerine, araştırma esnasında karşılaştığı güçlüklerle ve bu alan araştırmasının hem bir araştırmacı hem de bir insan olarak kendi öznelinde yarattığı evirilmeye, bu çalışmasında yer vermemiş/verememiştir. Fakat sonraki süreçlerde, araştırdığı sahanın insanı ile kurduğu ilişkileri, bir insan ve bir etnolog olarak saha deneyiminin kendisinde yarattığı değişimleri ve çalışmasında yer veremediği daha pek çok gözlem ve izlenimi, başta DTCF Halkbilimi Bölümü'nde yürüttüğü derslerde olmak üzere çeşitli platformlarda aktarmayı sürdürmüştür.

Kutlu, araştırma konusunun sınırlarını ve içeriğini en iyi şekilde yansıtabilecek olan konu başlıklarını hazırlamış, konuyla ilgili literatür taramasını yapmış, halkbilimi kılavuz ve el kitaplarını taramış ve bütün bu ön hazırlık neticesinde ayrıntılı bir görüşme kılavuzu oluşturmıştır. Konu başlıkları özelden genele doğru sıralanmış ve bir konular ve sorular bütünü hazırlanmıştır. Görüşme kılavuzunun hazırlanmasındaki

asıl amaç, soruların aşiret üyelerinin üzerine boca edilmesi ve onları sorgulamak değildir. Bilgi toplamada bir araç olan bu kılavuz, etnoloğun kendi yolunu bulunmasına yönelik bir harita ve araştırmada eksik bir yönün bırakılmamasına yönelik bir yardımcı çerçeve niteliğindedir. Kitabın sonunda da verilen kılavuz, saha çalışmasından elde edilen verilerin belirlenen başlıklar altında ele alınmasında ve daha sonraki süreçte araştırmanın raporlaştırılmasında önemli bir işlevdedir.

Etnolog ile kaynak kişiler arasında gerçekleşen görüşmeler sohbet havasında sürdürülmüş, görüşmelere herhangi bir süre kısıtlaması konmamış, görüşmenin sürdürülmesinde kaynak kişinin ilgisi esas alınmıştır. Bu haliyle “yapılandırılmamış görüşme” niteliği taşır. Yararlanılan erkek kaynak kişiler “aşiretin görmüş geçirmiş yaşlıları, hane reisleri, oba reisleri, köy muhtarları ve çobanlar”dan, kadınlar ise Kutlu’nun konuk olarak yanlarında kaldığı “aile ve çadırların kadın ve genç kızlarından” oluşturulmuştur (Kutlu, 1987: 18). Görüşmeler teyp aracılığıyla kaydedilmiş ve Kutlu, kendisine verilen bilgileri kendi saha gözlemleriyle karşılaştırarak bir sonuca gitmiştir.

Muhtar Kutlu, etnografik araştırmada fotoğrafın çok yönlü kullanılabilecek bir materyal olduğunu, etnografik bakışla okunduğunda fotoğrafın metni nesnel biçimde destekleyen görsel bir materyal olmanın çok ötesinde bir işlevinin olabileceğini savunur. Kutlu’nun ‘etnografik fotoğraf’ tanımını şöyledir:

Etnografik fotoğraf, zamanın akışından alınmış ve bir arka planı, bağlamı olan bir anın fotoğrafıdır. Her belge fotoğrafı gibi konunun açık seçik, aslına uygun, müdahale edilmemiş (ya da en az müdahale ile) doğal görünümü içinde etnografik kaygıların estetik ve sanatsal kaygılardan önce gelmesine dikkat edilerek kaydedilmiş görüntülerin fotoğrafıdır. (<https://ethno-photography.org/etnofoto/19.12.2020>, 22:34)

Şavaklı Türkmenlerde Göçer Hayvancılık adlı çalışmada, metni desteklemek ve somutlaştırmak amacıyla fotoğraftan yararlanmış, çalışmayı çoğu siyah beyaz, çok azı renkli olan fotoğraflarla beslemiştir. 1987 tarihli çalışmada kullandığı fotoğrafların etnolojik yönünü vurgular:

Saha çalışması süresince, belge amacıyla fotoğraf çektiğimizi hiçbir zaman akıldan çıkarmadık. Bu sebeple çektiğimiz fotoğraflarda plastik ve estetik değerler, konunun açık seçik, aslına uygun ve doğal görünümü içerisinde belirlenmesinden sonra düşünülmüştür. (Kutlu, 1987:18)

Buradan, daha sonra etnofotografiye gönül ve emek verecek olan bir etnoloğun ayak sesleri duyulabilir. Kutlu, ilerleyen yıllarda yapacağı çalışmalarda etnolojik bir malzeme olarak fotoğrafın daha merkezi bir yerde durduğunu ve etnoloğa çok şey söyleyebileceğini gösterecektir. Zaman içerisinde fotoğrafın etnoloji çalışmalarındaki kullanım biçimi, önceliği ve yeri ile ilgili bakışı, “metni besleyen ve somutlayan bir materyal olarak fotoğraf” anlayışından “başlı başına etnografik bir materyal olarak fotoğraf” anlayışına evrilen etnolog, içeriği ve doğrudanlığı önceleyen etnolojik fotoğraf bakış açısına öz olarak dünden bugüne hep sahip olagelmıştır.

Mustafa Muhtar Kutlu ve bu alanda çalışmalar yapan fotoğraf sanatçıları tarafından hazırlanan “EtnoFotografi” adlı sitede, Kutlu’ya ait etnofotografik çalışmaları görmek mümkündür. Sitede, henüz hazırlık aşamasında olan ve *Şavaklı Yarı Göçerler* başlığını taşıyan bir dosya da, etnoloğun Şavak aşireti üzerine yaptığı alan araştırması sırasında çektiği fotoğraflardan oluşur (<https://ethno-photography.org/etnofoto/>. 19.12.2020,18:30) Etnoloğun, *Şavaklı Türkmenlerde Göçer Hayvancılık* adlı çalışmasında kullandığı etnolojik fotoğraflarda ekmek yapımı, aşiretin kullandığı kara çadırlar, Tunceli’de yaygın olan koç ve koyun biçimli mezar taşları, çocuk oyunları, kadın ve erkek giyim-kuşamı, el sanatları, dokuma tezgâhları, halı ve kilim motifleri, hayvansal ürünlerin üretimine dair süreçler ve aletler, göç yolları, yaylalar ve bunlardan çok daha fazlası yer alır.

Çalışmada, etnoloğun alanda çektiği fotoğraflara yansıyan bir başka ayrıntı da yerlinin doğrudan objektife yönelttiği bakışlardır. Şavak aşireti mensupları, hangi işi yapıyor olurlarsa olsunlar, fotoğrafı çekene bakar haldedirler. Etnoloğun kendisinin de karede yer aldığı tek fotoğrafta etnolog, giyim kuşamı ve duruşu ile yerliden ayrı durmaktadır. Şu durumda bakan etnograf; bakılan ise yerlidir. Etnograf, gözleneni/nesneyi/kültürü gören göz, yani gözleyen konumundadır. Çalışma, bu yönüyle geleneksel etnografyanın tarzını ve tadını taşır.

Emik ve Etik Yaklaşım Açısından Çalışmaya Bakış

Sosyal bilimlerin sahasına giren ve alan araştırması gerektiren konularda, araştırmacı saha çalışması yaparken doğası gereği emik bir yaklaşım sergilemektedir. Gözlem yapılan topluluğu anlamak için topluluk üyeleriyle ilişki kurulması, ritüel ve törenlere katılım sağlanması, günlük yaşam akışına uyum gösterilmesi ve kültürün anlamlandırılması bu yaklaşımın temel unsurlarını oluşturmaktadır. Bu sürecin başarılı bir şekilde yürütülebilmesi, topluluk üyeleriyle kurulan güvene dayalı ilişkilerle mümkün olmaktadır. Etnograf için tüm bu tanıma ve anlama süreci, emik bakış açısının somut bir tezahürüdür. Ancak saha çalışmasını tamamlayıp veri toplama aşamasını bitiren ve analiz sürecine geçen etnolog, topluluğun davranış biçimlerini anlamlandırırken etik bakış açısına yönelmektedir. Topluluğun içinden bir birey olma konumundan çıkarak, davranış kodlarını çözümlemeye ve bunları genel kategoriler altında sınıflandırmaya başladığında, dışarıdan bakan bir gözlemci rolüne bürünmektedir.

Günümüz sosyal bilimlerinde, geçmiş dönemlere damgasını vurmuş ve pozitivist etkinin bir tezahürü olan nesnel ve etik bakış, yerini antropolojik bilginin ve etnografik sürecin öznel doğasının vurgulanmasına bırakmaya başlamıştır. Alan çalışması anlatılarının "içe bakış" yöntemiyle ele alınması önem kazanmıştır. Bu bağlamda, Kutlu'nun metninde çeşitli açılardan zenginleştirmek amacıyla kullandığı kaynak kişilerden yaptığı doğrudan alıntılar, anlatının somutlaştırılması ve güçlendirilmesinin yanı sıra, "yerlinin bakışını yerlinin diliyle yansıtmayı" nedeniyle emik ifadeler olarak değerlendirilebilmektedir.

Etnografik Şu An ve Geçmiş

Çalışmada kullanılan zaman, geniş zamandır. Oysa çalışmanın üzerinden yirmi yılı aşkın bir zaman geçmiş ve Şavak aşiretinin yarı göçer düzeni içerisinde pek çok şey değişmiştir. Antropolojiyi, "*bir kimsenin nehre atlayıp bir taraftan akıntıda ilerlerken diğer taraftan da keşiflerde bulunması süreci*" olarak betimleyen Eriksen, deneyimsel olanı aşan etnografik bilgiye vurgu yaparak antropolojinin, genel

anlamdaki insanın durumuna dair anlamayı derinleştirmeyi sağladığını kasteder (Eriksen, 2019:63). Bir etnografik çalışmanın yazımına geniş zaman kullanılması, çalışmada tespit edilen durumların genel-geçerliği iddiasından ziyade topluluğun yaşam biçimini anlamaya ve “genel anlamda oradaki insan”a vurgu yapmaya yöneliktir.

Etnografya Yazmak ve Okumak

Etnografik bir alan araştırmasının ardından etnografi bekleyen süreç, etnografya yazımıdır. Her gözlemcinin aynı alanda yapacağı gözlemden farklı sonuçlar çıkarma olasılığını ve yerlinin kültürü içerisinde yerlinin günlük rutinini, tepkilerini, ritüel ve törenlerini anlamlandırmanın güçlüğü düşünüldüğünde, bilimsel bir nitelik taşıması gereken etnografik yazımın zorluğu anlaşılır.

Uzun bir dönem sosyal bilimlere hakim olan pozitivist olma gereği, etnoloğun alanda elde ettiği yığınla bilgiyi ve gözlemi sosyal olguya evirirken nesnel bir bakış açısıyla yorumlama zorunluluğunu doğurmuştur. Bu durum, metin inşası esnasında etnolog (özne/ben) ve yerli (nesne/öteki) arasındaki uçurumun iyice derinleşmesinde etkindir.

Etnolog, alan araştırması süresince elde ettiği yeni bilgiyi, yerlinin dilinin ve bakış açısının şifrelerini çözebilecek bir birikimle ifade etmeye çalışır. Bunu yaparken görsel, yazınsal ve işitsel olarak kayıt altına aldığı notları ve alandan öğrendiği her şeyi, literatür taraması sonucunda oluşturduğu fişlerle harmanlar. Araştırmacı açısından yeni bir dilsel inşa süreci başlar ve araştırmacı bu inşa sürecinde geçmişten beri sahip olduğu kültürel, sanatsal, retorik birikimini kullanır.

Kutlu, etnografik metnini kurarken bir anlatım biçimi olarak betimleme yapar. Betimleme, somut olanı detaylandırmak için en kullanışlı anlatım biçimidir. Etnolog, edilgen bir cümle yapısı ve nesnel bir anlatım kullandığı halde Türkçe, metinde olanca canlılığı ve güzelliğiyle akış halindedir. Etnoloğun, dili nesnel bir anlatı içerisinde dahi estetize edebilmesi, okuyucuya hem yazılı hem de sözlü edebiyatla ilişkili olduğu izlenimini verir. Etnoloğun zengin birikimine ve halk kültürüne olan yakınlığına işaret eden dilin bu mükemmel kullanımı, metni okumayı kolaylaştıran bir etkindir.

SONUÇ

Prof. Dr. Muhtar Kutlu, akademik kariyerine Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Halkbilim Bölümü'nde profesör olarak devam etmiş ve halkbilim alanında önemli katkılarda bulunmuştur. Etnografik araştırma metodolojileri üzerine çalışmalar yürüten Kutlu, UNESCO Türkiye Millî Komisyonu Somut Olmayan Kültürel Miras İhtisas Komitesi'nde Başkan Vekili olarak görev yapmıştır. Aynı zamanda Ankara Üniversitesi ve HBV Üniversitesi'nde Görsel Halk Bilimi dersleri vermiş olan akademisyen, 26 Haziran 2025 tarihinde vefat etmiştir.

Muhtar Kutlu'nun *Şavaklı Türkmenlerde Göçer Hayvancılık* başlıklı çalışması, Türkiye etnolojisi ve halkbilimi literatüründe önemli bir çalışma niteliği taşımaktadır. Bu çalışma, sadece Şavak aşiretinin göçer hayvancılık pratiklerini belgelemekle kalmamış, aynı zamanda etnografik araştırma metodolojisi açısından da örnek teşkil edecek nitelikte bir yaklaşım sergilemiştir. Kutlu'nun bu çalışmayı yayımlamasının üzerinden geçen yaklaşık kırk yılın ardından retrospektif bir bakışla geriye dönülüp bakıldığında, yarı göçebe Şavak aşiretinin kültürel, sosyolojik ve ekonomik değişimlerini anlayabilmek için çalışmanın önemli veriler sağladığı görülür.

Etnofotografinin çalışmada bir rol oynaması, Kutlu'nun görsel antropolojiye olan katkısını göstermektedir. Fotoğraflar sadece metni destekleyen görsel materyaller olarak değil, başlı başına etnografik belgeler olarak değerlendirilmiş ve bu yaklaşım, Türkiye'de etnografik fotoğrafçılık anlayışının gelişimine öncülük etmiştir. Mustafa Muhtar Kutlu'nun bu çalışması, hem Şavak aşiretinin kültürel mirasının belgelenmesi hem de etnografik araştırma metodolojisinin Türkiye bağlamında uygulanması açısından büyük önem taşımaktadır. Çalışma, göçer kültürlerin anlaşılması, kültürel kimliklerin çeşitliliği ve geleneksel yaşam biçimlerinin modernleşme sürecindeki dönüşümü üzerine yapılacak gelecek araştırmalar için değerli bir kaynak olma niteliğini korumaktadır.

KAYNAKLAR

Yazılı Kaynaklar

Altuntek, S. (2009). *'Yerli'nin Bakışı' Etnografya: Kuram ve Yöntem*. Ütopya Yayınevi.

Kasapoğlu Akyol, P. (2021). Prof. Dr. M. Muhtar Kutlu ile Söyleşi: Halkbilimin
“Muhtar Hoca” s1. **Milli Folklor**, 17(129), ss.11-19.

Emerson, R. M., Fretz, R. I., & Shaw, L. I. (2015). *Alan Çalışması Etnografik Alan Notları Yazımı*. Atıf Yayınları.
Eriksen, T. H. (2019). *Küçük Yerler, Büyük Meseleler: Sosyal ve Kültürel Antropoloji*. Atıf Yayınları.

Kasapoğlu Akyol, P. (2021). Prof. Dr. M. Muhtar Kutlu ile Söyleşi: Halkbilimin
“Muhtar Hoca” s1. **Milli Folklor**, 17(129), ss.11-19.

Kutlu, M. M. (1987). *Şavaklı Türkmenlerde Göçer Hayvancılık*. Sevinç Matbaası.

Elektronik Kaynaklar

<https://ethno-photography.org/etnofoto/indirilme>
19.12.2020.

tarihi:

